

บทที่ ๓

ประวัติและการสั่งสมบารมีของพระพาหิยทวารุจิรีเยระ

การสั่งสมบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การสั่งสม และอบรมคุณความดี เพื่อการบรรลุธรรม ในคัมภีร์พระวินัยปิฎก ปรีวาร ปราภวข้อความไว้ว่า “พระมหาธีรเจ้าทั้งหลาย ผู้ทรงเป็นดวงตา ทรงทำทุกกริยาหลายอย่าง บำเพ็ญพระบารมีแล้วเสด็จอุบัติขึ้นในโลกอันเป็นไป พร้อมทั้งพรหมโลก พระองค์ทรงแสดงพระสัทธรรมอันกำจัดเสียซึ่งทุกข์นำมาซึ่งความสุข”^๑ เพราะเหตุนี้ การสั่งสม และอบรมบารมีจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สามารถนำไปสู่การบรรลุธรรม ในสมัย พุทธกาลมีพระมหาเถระรูปหนึ่งชื่อว่า พระพาหิยทวารุจิรีเยซึ่งพระพุทธองค์ทรงสรรเสริญว่ามีความเป็นเอตทัคคะในเรื่องของการตรัสรู้ได้เร็ว โดยมีรายละเอียดที่ควรศึกษาซึ่งผู้วิจัยนำเสนอตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๓.๑ ประวัติพระพาหิยทวารุจิรีเยระ

๓.๒ การสั่งสมบารมีของพระพาหิยทวารุจิรีเยระ

๓.๓ ผลที่เกิดขึ้นจากการสั่งสมบารมีของพระพาหิยทวารุจิรีเยระ

๓.๔ ขั้นตอนในการสั่งสมบารมีของพระพาหิยทวารุจิรีเยระ

๓.๕ สรุปท้ายบท

๓.๑ ประวัติพระพาหิยทวารุจิรีเยระ

๓.๑.๑ ชาตัญญิ

พระพาหิยะ เกิดในภารุกัจจนคร วรรณะแพศย์ ในตระกูลกรรณพิตรสกุลหนึ่งในแคว้นพาหิยะ สันนิษฐานว่าท่านได้ชื่อตามแคว้น อนึ่งชื่อว่าวรรณะแพศย์ เป็นวรรณะที่ ๓ ในหินทุธรรม หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่ประกอบการค้าและพาณิชย์การต่าง ๆ ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ปราภวข้อความไว้ว่า คุณสมบัติ ของบุคคลชนชั้นวรรณะแพศย์ ไว้มี ๔ อย่างดังนี้

๑) มีความเฉลียวฉลาดในการแลกเปลี่ยนสิ่งของต่าง ๆ หรืออีกนัยหนึ่งในการ

^๑ วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๕๗/๓๔๒.

ค้าขายนั่นเองมีความมั่นใจ ในการอุตสาหกรรมต่าง ๆ ด้วยเพราะอุตสาหกรรมมักเกิดมาควบคู่กับ พาณิชยกรรมเสมอ

๒) รู้เรื่องการคำนวณอย่างดี มีสมองดีในการคิดเลข บวก ลบ คูณ หาร ต้นทุน กำไร ฯลฯ และรู้จักว่า เมื่อไรควรได้ เมื่อไรควรเสีย รอบคอบอยู่เสมอ

๓) มีความเชื่อถือและความจงรักภักดีต่อพระเป็นเจ้า คือพระพรหมผู้สร้างโลก. ตลอดจนคำสั่งสอนของพระพรหมด้วย

๔) มีความนับถือวรรณะพราหมณ์ วรรณะกษัตริย์ และจะแสดงความนับถือนั้นออกมา ได้ก็ด้วยการไปพบปะสนทนากับชนในวรรณะพราหมณ์เพื่อชวนหาความรู้ทางธรรม แล้วนำเอา ความรู้นั้นมาใช้ในชีวิตประจำวัน มีการปฏิบัติตามคำสั่งสอนนั้น ๆ ด้วย ส่วนที่ว่าควรมีความจงรักภักดี ต่อชนในวรรณะกษัตริย์นั้นก็คือควรปฏิบัติตามกฎหมาย โดยไม่ฝ่าฝืนแม้แต่ประการใด

โดยทั่วไป อาชีพของวรรณะแพศย์ คือกสิกรรมและพาณิชยกรรม ถ้าไม่อาจดำเนิน กิจกรรมไปได้ดีหรือหากถึงคราวล้มละลายก็สามารถประกอบอาชีพอื่นตามสมัย แต่ต้องเป็นอาชีพ สุจริต.^๒

๓.๑.๒ ชีวิตฆราวาส

พระพาหิยะ เมื่อเจริญวัยเต็มที่แล้วได้ประกอบอาชีพค้าขายตามตระกูล เนื่องจากอาศัย ภูมิลำเนาอยู่แถบชายฝั่งทะเล ตระกูลของท่านจึงประกอบอาชีพค้าขายทางเรือ โดยเดินเรือบรรทุก สินค้าไปขายที่สุวรรณภูมิ เมืองสำคัญเมืองหนึ่งที่ท่านเดินเรือผ่านไปมาเป็นประจำ คือ ท่าเรือ สุปารกะ ในอปรันตชนบท ท่านเล่นเรือสินค้าอยู่อย่างนี้เป็นปกติ วันหนึ่งทะเลเกิดมรสุมคลื่นซัด เรืออับปางขณะเดินทางเข้าใกล้ท่าเรือสุปารกะ ลูกเรือตายหมด เหลือรอดอยู่แต่ท่านซึ่งเกาะไม้ กระดานลอยน้ำมาจนถึงท่าเรือสุปารกะด้วยร่างกายเปลือยเปล่า เนื่องจากเสื้อผ้าหลุดหายไปหมด บริเวณท่าเรือสุปารกะเป็นถิ่นที่เจริญมีคนอยู่หนาแน่น ท่านรู้สึกเหนื่อยและหิวแต่รู้สึกละอายที่จะ เปลือยกายเข้าไปในชุมชนนั้น จึงตัดสินใจเอาเปลือกไม้พันแทนเครื่องนุ่งห่มแล้วถือกระบี่อง จากนั้นจึงแสวงเดินไปใกล้ศาลเทพารักษ์แล้วทำที่เป็นเดินออกจากศาล เข้าไปในชุมชนชาวท่าเรือ สุปารกะได้รับข่าวต่าง ๆ ตลอดเวลาแม้เรื่องราวของพระอรหันต์ที่มีข่าวว่าอยู่ที่โน่นบ้างที่นี่บ้างก็ ได้ยินอยู่เป็นประจำ เมื่อพระพาหิยะปรากฏตัวแปลกกว่าคนอื่น คือ นุ่งห่มเปลือกไม้ ต่างก็สำคัญว่า

^๒ รศ. ดร. ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, ศาสนาสำคัญของโลก, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮ้า, ๒๕๕๑),

เป็นพระอรหันต์ จึงได้ให้อาหารและยกย่องนับถือ ทำให้ท่านสามารถมีชีวิตอยู่ได้ ต่อมาพระพาหิยะก็สำคัญผิดว่าพฤติกรรมของท่านที่เป็นอยู่คือพฤติกรรมของพระอรหันต์ เมื่อเปลือกไม้เหี่ยวแห้งแล้วก็ไม่ยอมnungหม่ผ้าอื่น ด้วยเกรงว่าความเป็นพระอรหันต์จะเสื่อม และลามสัการะก็จะน้อยลง^๓

๓.๑.๓ การออกบวช

พระพาหิยะ ทูลขอบวชหลังจากได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและฟังธรรมแล้ว แต่มีทันได้บวชก็นิพพานก่อน กล่าวคือขณะที่ท่านสำคัญผิดคิดว่าท่านคือพระอรหันต์และอยู่อย่างสุขสบายด้วยลามสัการะที่ผู้เลื่อมใสนำมามอบให้นั้น บางครั้งก็นำผ้าเปลือกไม้บาง ๆ มาทำเป็นเครื่องnungหม่ ท่านอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่อย่างนี้อยู่มานานหนึ่งมหาวรรตซึ่งเป็นเพื่อนเก่าของท่านในอดีตชาติ ได้สังเกตดูท่านอยู่ตลอดเวลาก็ได้ลงมาจากพรหมโลกชั้นสุทธาวาส ปรากฏกายให้ท่านเห็นพร้อมกับบอกให้ท่านทราบว่า ท่านไม่ใช่พระอรหันต์และไม่ได้ปฏิบัติตามทางที่จะทำให้เป็นพระอรหันต์ เพราะพรหมองค์นี้เป็นเพื่อนเก่าของท่านครั้งสมัยศาสนาของพระพุทธเจ้ากัสสปะ ได้ออกบวชบำเพ็ญสมณธรรมด้วยกัน หลังจากบรรลุนิพพานขึ้นพระอนาคามีแล้วก็ได้มรณภาพไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส เห็นท่านประพฤติผิดจึงลงมาเตือนด้วยความปรารถนาดี และยังได้บอกอีกว่า บัดนี้พระอรหันต์ที่แท้จริงอุบัติขึ้นแล้ว พระองค์คือพระพุทธเจ้า ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน ในเมืองสาวัตถี แคว้นโกศล เมืองสาวัตถีไกลจากกรุงปรัตชนบทประมาณ ๑๒๐ โยชน์ ครั้นพาหิยะได้ฟังว่าพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ท่านก็เกิดปีติอย่างแรงกล้ารีบเดินทางจากท่าเรือสุปปารกะด้วยอาการที่รีบร้อน เข้าวันหนึ่งจึงมาถึงเมืองสาวัตถี ขณะนั้นพระพุทธเจ้ากำลังเข้าไปบิณฑบาตในเมือง ท่านไปที่วัดเชตวัน และได้ทราบว่าพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถีเหตุที่ท่านรีบร้อนเช่นนี้ก็เพราะไม่มั่นใจว่า ชีวิตของท่านหรือของพระพุทธองค์จะอยู่ได้นานเพียงไรชั่วเวลาอันสั้นนี้อาจตายหรือพระพุทธเจ้าอาจปรินิพพานได้ หากเป็นเช่นนั้นแล้วก็จะพลาดโอกาสฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ด้วยความคิดดังกล่าวจึงทำให้ท่านรีบออกเดินตามหาพระพุทธเจ้าทั่วเมืองสาวัตถี ในที่สุดก็มาพบขณะที่พระพุทธเจ้ากำลังเสด็จพระดำเนินอยู่กลางถนน ทันทีที่เห็นพระพุทธเจ้า ท่านก็เกิดปีติโสมนัสกล้าเข้าไปหมอบกราบแทบพระบาทของพระพุทธเจ้าพลางขอให้ทรงแสดงธรรมให้ฟัง “พาหิยะ” พระพุทธเจ้าตรัสห้าม “เวลานี้มิใช่เวลาแสดงธรรม เห็นไหมตถาคตกำลังบิณฑบาตอยู่กลางถนน” ท่านหยุดระยะหนึ่ง ครั้นแล้วก็ทูลขอให้พระพุทธเจ้าแสดงธรรมให้ฟังอีก จนถึงครั้งที่ ๓ พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า ท่านมีอุปนิสัยสมควรฟังธรรมได้จึงตรัสว่า “พาหิยะ เพราะเหตุนี้ เธอควรศึกษาอย่างนี้ว่า เมื่อเห็นก็สักแต่ว่าเห็น เมื่อได้ยินก็สักแต่ว่าได้ยิน เมื่อทราบก็สักแต่ว่าทราบ เมื่อรู้ก็สักแต่ว่ารู้”

^๓ ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๙๐-๑๙๕/๒๖๓-๒๖๔.

พาหิยะพิจารณาตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน ท่านก็ได้บรรลุถึงความเป็นพระอรหันต์ บุคคลทันทีที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจบ จากนั้นจึงทูลขอบวช พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้ท่านหาบาตรและจีวรมาให้ครบก่อนท่านทำตาม แต่ถูกแม่วัวลูกอ่อนขวิดเสียก่อนจึงนิพพานโดยยังมีทันได้บวช^๔

๓.๑.๔ การบรรลุธรรม

พระพาหิยะ ดังได้กล่าวไว้แล้วว่าท่านได้บรรลุอรหัตตผลก่อนแล้ว จึงทูลขอบวชโดยได้ฟังธรรมว่าด้วยเรื่องการรู้ทันขณะที่เห็นรูป ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องสัมผัสทางกาย และนึกคิดถึงอารมณ์ที่เคยได้รับรู้มาแล้ว ซึ่งเรียกว่า “รู้ทันวิญญาน ๖” ท่านบรรลุอรหัตตผลได้เร็วแต่การที่พระพุทธเจ้าทรงวางเงื่อนไขให้ท่านทูลขอฟังธรรมถึง ๓ ครั้ง ก็เพราะทรงเห็นว่าท่านเดินทางมาไกล ร่างกายอ่อนเพลีย สภาพจิตยังไม่พร้อมเพราะเกิดปีติมากเกินไป จึงทรงประวิงเวลาให้สภาพร่างกาย และสภาพจิตใจพร้อมก่อนจึงทรงแสดงธรรมซึ่งก็ได้ผล คือ เมื่อฟังธรรมจบลง ท่านก็ได้บรรลุอรหัตตผลทันที^๕

๓.๑.๕ เอตทัคคะ

ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ปรากฏข้อความว่า เอตทัคคะ หมายถึง ผู้ประเสริฐสุดในทางใดทางหนึ่ง เป็นตำแหน่งทางพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้ประทานแต่งตั้งให้พุทธบริษัท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้มีความรู้ความสามารถเด่นกว่าท่านอื่น ๆ ในด้านนั้น ๆ และแต่ละตำแหน่ง พระพุทธองค์ประทานแต่งตั้งเพียงรูปเดียวเท่านั้น (พระสาวกผู้เป็นเลิศ)^๖

พระพาหิยะ พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะด้านตรัสรู้ได้เร็วพลัน^๗ เนื่องจากท่านได้ตั้งความปรารถนาไว้ตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ ครั้นนั้นท่านเกิดเป็นกุลบุตรชาวเมือง หงสาวดี วันหนึ่งได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พร้อมกับพวกชาวเมืองเพื่อฟังพระสัทธรรม ได้เห็นพระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้ง พระอัครสาวกรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะด้านตรัสรู้ได้เร็วพลัน (ชิปปาภิญญา) ได้เกิดศรัทธาปรารถนาจะได้เป็นดังพระอัครสาวกรูปนั้น ท่านได้แสดงศรัทธาให้ปรากฏด้วยการทำความดีต่าง ๆ ตามที่พระพุทธเจ้าปทุมุตตระตรัสสอน จนเป็นเหตุให้ได้รับพุทธ

^๔ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๙๕-๒๑๐/๒๖๔-๒๖๖.

^๕ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๐๒-๒๑๑/๒๖๕-๒๖๖.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓๘.

^๗ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๑๖/๒๖๗.

พยากรณ์ว่า “ในอีก ๑ แสนกัปข้างหน้า พระพุทธเจ้าโคตมจักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก เธอจักได้ออกบวชเป็นสาวกของพระองค์ จักได้บรรลุอรหัตตผล พระพุทธเจ้าโคตมจักตั้งเธอไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะด้านตรัสรู้ได้เร็วพลัน” ท่านได้ฟังพระพุทธเจ้าพยากรณ์แล้วเกิดปีติโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง และได้ทำบุญอื่น ๆ สนับสนุนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตจากชาตินั้น ๆ บุญส่งผลให้เวียนว่ายตายเกิดใน ภพภูมิต่าง ๆ จนมาถึงกาลพระพุทธเจ้ากัสสปะ

ชาติที่พบพระพุทธเจ้ากัสสปะนั้น ท่านเกิดเป็นกุลบุตรชาวเมืองพาราณสี หลังจากทีพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ช่วงเวลาที่พระพุทธศาสนากำลังเสื่อมใกล้จะสูญสิ้น ท่านได้ออกบวชและได้เห็นพุทธสาวกประพาศิทธธรรมผิวนัยกันเป็นจำนวนมากแล้วเกิดความสลดใจ ท่านพร้อมด้วยเพื่อนพระอีก ๖ รูป จึงชวนกันหนีออกจากหมู่คณะขึ้นไปปฏิบัติธรรมบนยอดเขา โดยตั้งใจว่าจะไม่กลับลงมาอีก ในบรรดาภิกษุทั้ง ๗ รูปนั้น พระสังฆเถระ (ภิกษุที่มีพรรษามากสุด) ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ พระเถระรูปที่ ๒ (พรรษารองลงมา) ได้บรรลุเป็นพระอนาคามี ต่อมาในบรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์ได้ปรินิพพานแล้ว และพระอนาคามีมรณภาพแล้วไปเกิดในพรหมโลก ส่วนภิกษุอีก ๕ รูปที่เหลือไม่สามารถยังคุณวิเศษให้เกิดขึ้นได้ ร่างกายชubbมมรณภาพในวันที่ ๗ แล้วบังเกิดในเทวโลกสิ้นพุทธันดรหนึ่ง จนมาถึงพุทธบาทกาลของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ทั้งหมดได้มาเกิดเป็นมนุษย์

พระพาหิยะได้มาเกิดเป็นบุตรของ **จิระกัณโณ** ในแคว้นพาหิยะ ครั้นแล้วก็ได้บรรลุอรหัตตผล แต่นิพพานก่อนจะได้บวช อาศัยเหตุที่ได้ตั้งจิตปรารถนาไว้ในอดีตชาติ ประกอบกับความสามารถในปัจจุบันชาติที่สามารถบรรลุธรรมได้เร็ว พระพุทธเจ้าจึงทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะด้านบรรลุธรรมได้เร็วดังกล่าวมาแล้ว^๘

๓.๑.๖ ปรีนิพพาน

พระพาหิยะ หลังจากทีบรรลุอรหัตตผลได้ไม่ถึงวันก็นิพพาน ทั้งนี้เป็นด้วยบาปกรรมเก่าในอดีตชาติตามมาให้ผล กรรมเก่านั้น คือ ร่วมกับเพื่อนลงโสเภณีนางหนึ่งไปหาชิงทรัพย์ เรื่องมีอยู่ว่า ในชาตินั้นท่านเกิดเป็นลูกเศรษฐี วันหนึ่งได้ร่วมกับพวกอีก ๓ คนว่าจ้างโสเภณีนางหนึ่งไปหาความสุขสำราญกันในสวน ซึ่งเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจด้วยราคา ๑,๐๐๐ กหาปณะ ตกเย็นครั้นจ่ายค่าตัวให้นางแล้วรู้สึกเสียดาย จึงร่วมกันวางแผนฆ่านางทิ้งแล้วชิงเอาเงินคืน พร้อมปลดเอาเครื่องประดับในตัวนางไปด้วย ฝ่ายหญิงโสเภณีเมื่อรู้ว่าตนจะถูกฆ่าทั้ง ๆ ที่ตนเองไม่มี ความผิดก็ได้ฮึดฮอดขอชีวิตแต่ก็ไร้ผล เพราะคนหนึ่ง ในจำนวน ๔ คนนั้นได้ลงมือฆ่านางเสียแล้ว ก่อนจะสิ้นชีวิตนางได้ตั้งจิตอธิษฐานขอให้ได้ฆ่าคนเหล่านั้นเป็นการแก้แค้นบ้างในชาติหน้าแรง

^๘ ชู.อป. (ไทย) ๓๓/๑๗๘-๒๒๐/๒๖๒-๒๖๗.

อาฆาตส่งผลให้นางเกิดเป็นนางยักษ์ฉนิ ฝ่ายพระพาหิยะและเพื่อนทั้ง ๓ คนนั้น เวียนว้ายตายเกิด และตกนรกเพราะกรรมนั้นส่งผล แล้วมาเกิดเป็นมนุษย์ในชาตินี้นางยักษ์ฉนิได้แปลงเป็นแม่โคขวิด ตายหมดทุกคน

พระพาหิยะถูกแม่โคขวิดขณะออกหาบาตรและจีวรเพื่อใช้เป็นบริวารหลังจากได้ทูล ขอบวชกับพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าเสด็จมาพบทรงรับสั่งให้พุทธสาวกช่วยกันเผาศพท่าน แล้วนำ อัฐิไปบรรจุไว้ในเจดีย์ตรงทาง ๔ แยก เพื่อให้คนได้บูชาและน้อมนิกถึง และเป็นเครื่องเตือนใจอัน เป็นทางหนึ่งที่จะทำให้ได้สังฆานุสสติ (การระลึกถึงคุณพระสงฆ์)^๙

สรุปได้ว่า พระพาหิยะเกิดในภารุกัจจนคร วรรณะแพศย์ ตระกูลก^๑ ๙พีตระกูลหนึ่ง แคว้นพาหิยะ โดยสันนิษฐานว่าท่านได้ชื่อตามแคว้นที่อาศัย ชีวิตฆราวาสมีอาชีพเดินเรือค้าขาย วันหนึ่งเรืออับปางขณะเดินทางเข้าใกล้ท่าเรือสุปารกะถูกเรือตายหมด ท่านได้เกาะไม้กระดาน ลอยน้ำมาจนถึงท่าเรือสุปารกะด้วยร่างกายเปลือยเปล่า จึงตัดสินใจเอาเปลือกไม้มาพันแทน เครื่องนุ่งห่มแล้วถือกระบี่ส่องแสงขออาหารดำรงชีวิตอยู่อย่างนั้น จนชาวบ้านคิดว่าท่านเป็น พระอรหันต์ และท่านก็สำคัญผิดคิดว่าตนเป็นพระอรหันต์ดังเช่นชาวบ้านสุปารกะกล่าวกัน จนกระทั่งท้าวมหาพรหมลงมาบอกความจริง ท่านจึงได้ออกเดินทางเพื่อไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ วัดพระเชตวัน ณ เมืองสาวัตถี หลังจากที่ได้ฟังธรรมจบ ก็ได้บรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วย ปฏิสัมภิทา แต่ยังไม่ทันได้บวชขณะที่ออกไปแสวงหาบาตรและจีวรก็ถูกวัวแม่โคลูกอ่อนขวิด เสียชีวิตก่อน พระพุทธองค์สรรเสริญว่าเป็นผู้ทรงความเป็นเอตทัคคะในด้านการตรัสรู้ได้เร็วพลัน

๓.๒ การสั่งสมบารมีของพระพาหิยทารุจิรายเถระ

การสั่งสมบารมี คือ ความดีอย่างยิ่งยวด เป็นธรรมอันเลิศ ธรรมอันประเสริฐที่ พระบรมโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญ สั่งสมไปโดยลำดับ เพื่อจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือ พระปัจเจกพุทธเจ้า แม้แต่พระอัครสาวก พระมหาสาวก และพระอรหันตสาวกก็ต้องบำเพ็ญสั่งสม และอบรมจนกระทั่งบริบูรณ์ก่อน จึงจะสามารถบรรลุธรรมได้

๓.๒.๑ ความหมายของคำว่าบารมี

ความหมายของคำว่า บารมี ตามรูปศัพท์ ตามที่มีผู้แสดงทัศนะทั้งในคัมภีร์เก่าและ ใหม่ เช่น ในอรรถกถา และฎีกา และตามหนังสือรุ่นใหม่ เช่น ในพจนานุกรมภาษาบาลี และ หนังสือทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ มีดังต่อไปนี้

^๙ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๑๓-๒๑๖/๒๖๗., ดุรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๒/๑๒๖/๒๘๙., และ บรรจบ บรรณรุจิ, *อัสติมหาสาวก*, (นนทบุรี: กองทุนศึกษาพุทธสถาน, ๒๕๓๕), หน้า ๒๘๓.

คำว่า บารมี มาจากศัพท์เดิมว่า ปรม ลง ณ ปัจจัย ในราชาศัพท์^{๑๐} ได้ศัพท์ว่า ปารม แล้วลง อี อิตถิลิงค์ อีกที เป็นปารมี

ถึงแม้ท่านจะเห็นตรงกันว่า ปารมีมาจากคำว่า ปรม ยังมีการตีความหมายของคำว่า ปารมีต่างกันออกไปอีกตามความคิดเห็นเรื่องความหมายและการประกอบรูปศัพท์ของคำว่า ปรม

การวิเคราะห์ศัพท์ว่า ปรม อันเป็นต้นศัพท์ของคำว่า ปารมี ตามแบบสัททณยะที่เก่าแก่ที่สุดในเถรวาท ปรากฏข้อความในจริยาปิฎก อรรถกถาของพระธรรมปาละ รจนาในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ ท่านวิเคราะห์ความหมายไว้ดังนี้

๑) ศัพท์ ปรม แปลว่า ผู้เป็นเลิศ ดังคำอธิบายว่า “ทานสี่ลาทีคุณวิเสสโยเคน สดตุดตม-ตาย ปรมมา มหาสตาตา โพธิสตาตา, เตสส์ ภาโว กมมํ วา ปารมี ทานาทิกิริยา” แปลว่า “พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย คือ พระมหาสัตว์ทั้งหลาย ได้ชื่อว่า ปรม (เป็นเลิศ) ในหมู่สัตว์ทั้งหลาย เพราะประกอบด้วยคุณวิเศษ มีทานและศีล เป็นต้น ภาวะหรือการกระทำของพระโพธิสัตว์เหล่านั้นมีการทำความดี มีทานเป็นต้น เรียกว่าบารมี”

๒) “ปรม” มาจากกิริยา ปุเรติ ซึ่งเป็นเหตุกัตตุวาจกของธาตุ ปุร แปลว่า ยังให้เต็ม พระโพธิสัตว์ คือ ผู้ทำให้เต็ม (ปุโรโก) หรืออาจแผลงเป็นผู้รักษา (पालโก) คุณทั้งหลาย มีทานเป็นต้น “ปารมี” คือภาวะหรือการกระทำของท่านผู้นี้ ดังคำอธิบายในคัมภีร์ว่า “ปุเรตติ ปรม, ทานาทินิ คุณานํ ปุโรโก ปาลโก จาติ โพธิสโต ปรมสส อย, ปรมสส วา ภาโว กมมํ วา ปารมีทานาทิกิริยา” แปลว่า “บุคคลใด ย่อมบำเพ็ญ บุคคลนั้นชื่อว่าผู้บำเพ็ญ (ปรมะ) บุคคลผู้ยังให้เต็มและผู้รักษาคุณทั้งหลาย มีทานเป็นต้น คือ พระโพธิสัตว์ บุคคลนั้นชื่อว่า ปรมะ กิริยานี้ของพระปรมะก็ดี หรือภาวะของพระปรมะก็ดี ชื่อว่า บารมี ได้แก่ การทำความดี มีทานเป็นต้น”

๓) ศัพท์ “ปรม” มาจาก ปรี รจติ แปลว่า สูงกว่า, อื่น, รจติ แปลตามรูปศัพท์ว่า ย่อมร้อย ในที่นี้ตรงกับคำว่า พนทติ แปลว่า ย่อมผูก พระมหาสัตว์ชื่อว่า “ปรม” คือบุคคลผู้ร้อยหรือผูก ซึ่งสัตว์ ที่สูงกว่าไว้ในตน ด้วยการประกอบเข้ากับคุณสมบัติพิเศษ และบารมี คือ ภาวะหรือการกระทำของพระมหาสัตว์องค์นั้น ดังคำอธิบายว่า “ปรม สดตํ อตตนิ รจติ พนทติ คุณวิเสสโยเคน” แปลว่า “บุคคลใดย่อมร้อย หรือย่อมผูกพันซึ่งความดีในตน เพราะการประกอบด้วยคุณวิเศษ (บุคคลนั้นชื่อว่า ปรมะ)”

^{๑๐} การลงปัจจัยในราชาศัพท์, ดูใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ วชิรภาค ภาคที่ ๒ สมასและตัทธิต, (พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๑๕๓.

๔) “ปรม” มาจาก ปรี มชชติ ปรี ในที่นี้ตรงกับคำว่า อธิกรตร แปลว่าอย่างยิ่ง, มชชติ แปลว่า ชัดสี ความหมายใกล้เคียงกับคำว่า สุขุมติ ซึ่งแปลว่า ชำระให้สะอาด พระมหาสัตว์ ชื่อว่า ปรม คือบุคคลผู้ชัดสี หรือชำระตนอย่างยิ่ง จากมลทิน คือกิเลสภาวะหรือการกระทำของพระองค์ เรียกว่า บารมี ดังคำอธิบายว่า “ปรี วา อธิกรตร มชชติ สุขุมติ สงกิลสมลโต” แปลว่า “อนึ่ง บุคคลใด ย่อมชัดสี คือ ย่อมชำระตนให้สะอาดบริสุทธิ์อย่างยอดเยี่ยม จากมลทิน คือความเศร้าหมอง (บุคคลนั้นชื่อว่า ปรม)”

๕) ปรม มาจาก ปรี มยติ ปรี ในที่นี้มีคำไขว่ว่า เส> ๙ คือ อย่างยิ่ง, ประเสริฐ, มยติ แปลว่า บรรลุ, ในที่นี้มีคำไขว่ว่า คจจติ แปลว่า ไป, ถึง, ดังนั้น พระมหาสัตว์ ชื่อว่า ปรม คือ บุคคลผู้บรรลุ คือ ถึงอย่างประเสริฐในธรรมอันวิเศษ คือ พระนิพพาน ภาวะ หรือ การกระทำของพระองค์ เรียกว่า บารมี ดังคำอธิบายว่า “ปรี วา เส> ๙ นิพพาน วิเสเสน มยติ คจจติ” แปลว่า “อนึ่ง บุคคลใดย่อมบรรลุ คือย่อมถึงพระนิพพานอันประเสริฐโดยวิเศษ (บุคคลนั้นชื่อ ปรม)”

๖) “ปรม” มาจาก ปรี มุนาติ คำว่า ปรี ในที่นี้เป็นคำนาม ตรงกับคำว่า โลกมุนาติ ตรงกับคำว่า ปริจฉินทติ แปลว่าตัดโดยรอบ พระมหาสัตว์ ชื่อว่า ปรม หมายถึง บุคคลผู้ตัดซึ่งโลกเพียงดังโลกนี้ ด้วยความรู้อันพิเศษ อันมีประมาณยิ่ง ภาวะหรือการกระทำของพระมหาสัตว์ ชื่อว่า บารมี ดังคำอธิบายว่า “ปรม วา โลเก ปมาณญเตน ๙ ฌวิเสเสน อธิ โลกั วีย มุนาติ ปริจฉินทติ” แปลว่า “อนึ่ง บุคคลใด ย่อมขจัดหรือย่อมตัดโลกอันเป็นเช่นราวกะโลกนี้อย่างดียิ่งด้วยความรู้พิเศษ อันเป็นประมาณ (มาตรฐาน) (บุคคลนั้นชื่อว่า ปรมะ)”

๗) “ปรม” มาจาก ปรี มิโนติ ปรี ตรงกับคำว่า อติวิย แปลว่า อย่างดียิ่ง มิโนติ ตรงกับคำว่า ปกชิปติ แปลว่า ไล่ลงไป พระมหาสัตว์ ทรงนามว่า ปรม เพราะเป็นผู้ใหญ่หมู่แห่งคุณสมบัติ มีศีล เป็นต้น ในสันดานของตน ภาวะหรือการกระทำของท่านผู้นี้ ชื่อว่า “บารมี” ดังคำอธิบายว่า “ปรี วา อติวิย สีลาทิกุณณณ อตตโม สนตานิ มิโนติ ปกชิปติ” แปลว่า “อนึ่งบุคคลใด ย่อมไล่, บรรลุ ซึ่งหมู่แห่งคุณมีศีล เป็นต้น ในสันดานของตนอย่างดียิ่ง (บุคคลนั้นชื่อว่า ปรมะ)”^{๑๑}

การวิเคราะห์ความหมายของคำว่า “บารมี” ว่าความเต็มหรือความเป็นเลิศนี้ ตรงกับความเห็นของนักวิชาการปัจจุบันที่มีชื่อหลายท่าน เช่น ชิลเดอร์ส (R.C. Childers) รีส เดวิดส์ (T.W. Rhys Davids) และวิลเลียม สตีต (William Stede) ญาณติโลก (Nyamatiloka) แฟรงคลิน เอดเจอร์ตัน (Franklin Edgerton) ท่านเหล่านี้ได้อธิบายเพิ่มเติมทำนองเดียวกันว่า

บารมี แปลว่า ความเป็นเลิศ, ความเต็ม, (Completeness) หรือความสมบูรณ์แบบ

^{๑๑} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พระราชนิพนธ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ทศบารมี ในพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๙-๑๗.

(Perfection) คุณธรรม ๑๐ ประการที่นำไปสู่ความเป็นพระพุทธเจ้า ได้แก่

๑. ทานบารมี คือ เจตนาที่จะบริจาคตนเองและอุปกรณ์ต่าง ๆ โดยมีความกรุณาและอุบายโกศลกำกับอยู่มีลักษณะ คือ การบริจาค มีรส คือการจัดโลภะในไทยธรรม มีความปรากฏ คือ ความไม่ยึดติด มีพื้นฐาน คือ วัตถุที่ควรบริจาค

๒. ศีลบารมี คือ ความประพฤติทางกาย วาจา ที่มีความกรุณาและอุบายโกศลกำกับอยู่ ด้วยการงดเว้นสิ่งที่ไม่ควรกระทำและความตั้งใจกระทำสิ่งที่ควรกระทำเป็นต้นมีลักษณะ คือ การสมทาน มีรส คือ การทำลายความทุกข์ ความไม่มีโทษ มีสภาพที่ปรากฏ คือ ความเป็นของสะอาด มีพื้นฐานคือ หิริโอตตัปปะ

๓. เนกขัมมบารมี คือ การมีจิตคิดออกจากกามและภพ อันมีการเห็นโทษของกาม และภพทั้งหลาย โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ การออกจากกามและภพ มีรส คือ การอบรมประกอบด้วย อนิจจตา ทุกขตา และอนัตตา

๔. ปัญญา คือความรอบรู้ ความหยั่งรู้เหตุผล เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นจริง ผู้ที่มีปัญญาก็เป็นที่พึ่งของคนมีทรัพย์ และเป็นบัณฑิตที่แท้จริงนอกจากไม่คิดทำชั่วแล้ว ก็จะไม่คิดทรยศต่อผู้มีพระคุณ ปัญญาบารมี คือความรู้สึกลักษณะทั่วไปและลักษณะวิเศษ รายละเอียด ของธรรมทั้งหลายโดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ ความเห็นแจ้งแห่งตลอดสภาวะ ตามความเป็นจริง หรือการเห็นแจ้งแห่งตลอดอย่างไม่ผิดพลาด มีรส คือ ความโอภาสในวิสัยเพียงดังประทีปสภาพที่ปรากฏ คือ ความไม่หลง มีพื้นฐาน คือ สมาธิหรืออริยสัจ ๔

๕. วิริยบารมี คือ การชวนชวนที่จะกระทำประโยชน์ต่อผู้อื่นด้วยกาย และใจ โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะ คือ ความพยายาม มีรส คือ ความอุปลัมภ มีสภาพที่ปรากฏ คือ เป็นการไม่ย่อหย่อน พื้นฐาน คือ เรื่องที่เริ่มทำให้มีวิริยะ หรือความสังเวช

๖. ขันติบารมี คือ การเกิดของจิต ความตั้งใจ ที่จะอดทนต่อความผิออันสัตว์ทั้งหลาย กระทำแล้ว มีความไม่โกรธเป็นใหญ่ โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะ คือ ความข่ม มีรส คือ ความอดทนต่อทั้งสิ่งที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจ สภาพที่ปรากฏ คือ ความอดกลั้นหรือความไม่โกรธ มีพื้นฐานคือ ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

๗. สัจจบารมี คือ การไม่กล่าวคลาดเคลื่อนจากความจริง มีการเว้นกล่าวบางอย่าง เป็นต้น โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะ คือ การกล่าวไม่ผิดจากความจริง มีรส คือ การกระทำภาวะตามเป็นจริงให้แจ่มแจ้ง สภาพที่ปรากฏ คือ ความดีความถูกต้อง มีพื้นฐาน คือ ความเป็นผู้ยินดีในธรรมอันงาม

๘. อธิษฐานบารมี คือ การตั้งมั่นสมาทานอย่างไม่หวั่นไหว คือ ความตั้งมั่นในอาการ 3๓ ๓๓ อัมกับด้วยความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะ คือ การตั้งมั่นในโพธิสมาทานทั้งหลาย มีรสคือ การข่มขจัดปฏิกิริยาของโพธิสมาทานทั้งหลายเหล่านั้น สภาพที่ปรากฏ คือ ความไม่หวั่นไหวในที่นั้น มีพื้นฐาน คือ โพธิสมาทาน

๙. เมตตาบารมี คือ มีจิตใจไม่ประทุษร้าย มีความปรารถนาที่จะนำประโยชน์สุขมาให้แก่โลกอันมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะ คือ ความเป็นไปเพื่อประโยชน์ มีรส คือ นำมาซึ่งประโยชน์เกื้อกูล มีรส คือ การนำออกซึ่งความอาฆาตเบียดเบียน สภาพที่ปรากฏ คือ ความน่ารัก มีพื้นฐาน คือ การเห็นความพอใจของสัตว์ทั้งหลาย

๑๐. อุเบกขาบารมี คือ การดำเนินไปสมำเสมอในความปรุ้งแต่งของสัตว์ ทั้งที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจ อันจัดความคล้อยตาม และความกระทบ ติดขัด โดยมีความกรุณาและ อุบายโกศล กำกับมีลักษณะ คือ การวางเฉยเป็นกลาง มีรส คือ การเห็นความเสมอ มีสิ่งปรากฏ คือ การระงับจากความขึงเครียด พื้นฐาน คือ การประจักษ์ชัดว่ากรรมเป็นของตน^{๑๒}

สรุปได้ว่า คำว่า บารมี หมายความว่า ความดี ความรู้พิเศษ เครื่องเติมเต็ม สิ่งที่ควรรักษาสิ่งที่ควรสั่งสม และสิ่งที่ควรอบรมให้เกิดความบริบูรณ์ในตน ซึ่งบุคคลผู้ที่กำลังทำความดีเหล่านั้นอยู่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่กำลังกำจัดสิ่งตรงกันข้าม คือ ความไม่ดีเหล่านั้น เป็นต้น ซึ่งสามารถเรียกสั้น ๆ ได้ว่า บุญและกุศลนั่นเอง

ก. บารมี ๒ ประเภท

๑) โพธิสัตว์บารมี มี ๒ ประเภท การบำเพ็ญบารมีของท่านเหล่านี้มีระยะเวลาไม่เท่ากัน ทั้งนี้เพราะเนื่องด้วยความปรารถนาคุณธรรมที่ต้องการบรรลุมีความยิ่งหย่อนกว่ากัน คือ

๑) พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต้องบำเพ็ญบารมีอย่างยิ่งยวด ชนิดที่สามารถสลесอวัยวะหรือชีวิตได้ โดยใช้ระยะเวลาตามแต่ละประเภทแตกต่างกัน ดังนี้

๑) พระปัญญาธิกพุทธเจ้า (พระโพธิสัตว์ที่มีปัญญามาก) ใช้ระยะเวลา ๔ อสงไขย กับอีกแสนมหากัป

๒) พระสัทธาธิกพุทธเจ้า (พระโพธิสัตว์ที่มีศรัทธามาก) ใช้ระยะเวลา ๘

^{๑๒} พระศิริชัย ภูริภาณ (แซ่หมื่น), “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระปทุมมมัตตานินบุตรเถระ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๓๗-๓๙., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๔๘๗/๑๕๙.

อสงไขย กับอีกแสนมหากัป

๓) พระวิริยาธิกพุทธเจ้า (พระโพธิสัตว์ที่มีความเพียรมาก) ใช้ระยะเวลา ๑๖ อสงไขย กับอีกแสนมหากัป

๒) พระปัจเจกพุทธเจ้า ใช้ระยะเวลาดำเพ็ญบารมี ๒ อสงไขยกับอีกแสนมหากัป เพื่อตรัสรู้ธรรมด้วยพระองค์เอง แต่มิได้ขนสรพสัต์ว์เข้าสู่พระนิพพาน จึงเป็นผู้มีคุณธรรมรองจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๑๓}

๒) สาวกบารมี ๓ ประเภท

๑) อัครสาวกบารมี ใช้ระยะเวลาดำเพ็ญบารมี ๑ อสงไขยกับอีกแสนมหากัป เพื่อตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้า ช่วยพระพุทธรองค์ในการขนสรพสัต์ว์เข้าสู่พระนิพพาน มีคุณธรรมรองจากพระปัจเจกพุทธเจ้า แต่มีมากกว่าปภติสาวก เพราะต้องทำคุณประโยชน์มากกว่า

๒) มหาสาวกบารมี ใช้ระยะเวลาในการดำเพ็ญบารมี หนึ่งแสนกัป หรือมากกว่านั้นจนถึง ๑ อสงไขย หลังจากได้รับพุทธรพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งในอดีต แต่ก่อนที่จะได้รับพุทธรพยากรณ์ครั้งแรกนั้นอาจจะสร้างบารมีมายาวนานแล้วจึงจะได้รับพุทธรพยากรณ์ครั้งแรกได้ จึงจะได้ทรงความเป็นเอตทัคคะในด้านใดด้านหนึ่ง

๓) อรหันตสาวกบารมี ใช้ระยะเวลาการสร้างบารมีไม่แน่นอน เช่นบางท่านตั้งความปรารถนาถึงซึ่งพระนิพพาน แต่ไม่ได้ดำเพ็ญบารมีอย่างดี ก็ย่อมวนเวียนในวัฏฏสงสารเป็นเวลายาวนานหลังจากตั้งความปรารถนาไว้ จนจำไม่ได้ แต่บางท่านเมื่อตั้งความปรารถนาถึงซึ่งพระนิพพานแล้วได้ดำเพ็ญบารมีอย่างดี ก็ย่อมวนเวียนในวัฏฏสงสารเป็นเวลาไม่นาน หลังจากที่ตั้งความปรารถนาไว้ บางท่านก็บรรลุเป็นพระอริยะเลยในชีวิตนั้นบางท่านก็บรรลุในชาติต่อ ๆ ไป บางท่านก็บรรลุในสมัยของพระพุทธเจ้าองค์ต่อ ๆ ไป ในเวลาอันไม่ไกลกันนัก^{๑๔}

สรุปว่า การดำเพ็ญบารมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นไปเพื่อต้องการขนสรพสัต์ว์ให้พ้นจากทุกขในวัฏฏสงสาร เข้าสู่พระนิพพานให้ได้มากที่สุด จึงต้องเตรียมการมากทำให้พระองค์เป็นผู้สมบูรณ์พร้อม ด้วยคุณธรรมทุกประการ แม้แต่พระปัจเจกพุทธเจ้าพระอัครสาวก พระมหาสาวก และพระอรหันตสาวก ก็ต้องดำเพ็ญบารมีจนกระทั่งเกิดความบริบูรณ์ก่อนจึงจะสามารถบรรลุธรรมได้

ข) บารมี ๓ ประเภท

^{๑๓} ส.นิ.อ. (ไทย) ๒๖/๒๒๙/๒๘๘.

^{๑๔} ชุ.ช.อ. (ไทย) ๘/๒๐๖.

๑) บารมีระดับต้น (บารมี) หมายถึง บารมีระดับสามัญ เช่น ทานบารมี ได้แก่ การให้ทรัพย์สินเงินทอง สมบัตินอกกาย

๒) บารมีระดับกลาง (อุปบารมี) หมายถึง บารมีระดับรองหรือจวนจะสูงสุด เช่น ทานอุปบารมี ได้แก่ การเสียสละอวัยวะเป็นทาน

๓) บารมีระดับสูงสุด (ปรมัตถบารมี) หมายถึง บารมีระดับสูงสุด เช่น ทานปรมัตถบารมี ได้แก่ การสละชีวิตเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น^{๑๕}

ค) บารมี ๑๐ ประเภท ได้แก่

- ๑) ทานบารมี (การให้ การสละเพื่อช่วยเหลือมนุษย์สรรพสัตว์)
- ๒) ศีลบารมี (การบำเพ็ญศีลให้ครบบริบูรณ์)
- ๓) เนกขัมมบารมี (การเว้นจากกาม)
- ๔) ปัญญาบารมี (ความรอบรู้และเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง)
- ๕) วิริยบารมี (การทำความเพียร)
- ๖) ขันติบารมี (การมีความอดทนอดกลั้น)
- ๗) สัจจบารมี (การรักษาวาจาสัตย์ พูดแต่ความจริง)
- ๘) อธิษฐานบารมี (การตั้งใจไว้ให้มั่นคง)
- ๙) เมตตาบารมี (การมีความเมตตา)
- ๑๐) อุเบกขาบารมี (การวางเฉย วางใจเป็นกลาง ไม่ว่าเรื่องดีหรือไม่ดี)^{๑๖}

ง) บารมี ๓๐ ประเภท ได้แก่

- ๑) ทานบารมี ทานอุปบารมี และทานปรมัตถบารมี
- ๒) ศีลบารมี ศีลอุปบารมี และศีลปรมัตถบารมี
- ๓) เนกขัมมบารมี เนกขัมมอุปบารมี และเนกขัมมปรมัตถบารมี
- ๔) ปัญญาบารมี ปัญญาอุปบารมี ปัญญาปรมัตถบารมี
- ๕) วิริยบารมี วิริยอุปบารมี และวิริยปรมัตถบารมี
- ๖) ขันติบารมี ขันติอุปบารมี และขันติปรมัตถบารมี
- ๗) สัจจบารมี สัจจอุปบารมี และสัจจปรมัตถบารมี
- ๘) อธิษฐานบารมี อธิษฐานอุปบารมี และอธิษฐานปรมัตถบารมี

^{๑๕} พ.อ. (ไทย) ๓๒/๔/๒.

^{๑๖} พ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๗๖/๔๔๖.

๙) เมตตาบารมี เมตตาอุปปบารมี และเมตตาปรมัตตบารมี

๑๐) อุเบกขาบารมี อุเบกขาอุปปบารมี และอุเบกขาปรมัตตบารมี^{๑๗}

สรุปได้ว่า บารมี ๓๐ ประการ ได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา รวมเป็น ๑๐ ประการ และทานอุปปบารมี - อุเบกขาอุปปบารมี อีก ๑๐ ประการ และทานปรมัตตบารมี - อุเบกขาปรมัตตบารมี อีก ๑๐ ประการ ในทางปฏิบัติทานบารมี หมายถึง การบำเพ็ญทานตามปกติ ทานอุปปบารมี หมายถึง การบำเพ็ญทานยิ่งกว่าปกติและทานปรมัตตบารมี หมายถึง การบำเพ็ญทานระดับสูงสุด เช่น สละทรัพย์ภายนอกเป็นทานบารมี สละอวัยวะเป็นทานอุปปบารมี สละชีวิตเป็นทาน เป็นปรมัตตบารมี เป็นต้น

๓.๒.๒ การสั่งสมบารมีสมัยพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ

ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน ปรากฏข้อความไว้ว่า อดีตชาติสมัยพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ พระพาหิยทารุจิริยเถระเกิดในตระกูลพราหมณ์ ศึกษาศิลปะของพวกพราหมณ์จบ มีความรู้ในเวทศาสตร์ทั้งหลายอย่างไม่บกพร่องเลย วันหนึ่ง ท่านได้เข้าไปในสำนักของพระพุทธเจ้าฟังธรรมแล้วมีจิตเลื่อมใส และได้เห็นพระพุทธเจ้าทรงยกย่องภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะในด้านขีปภาปัญญา (ตรัสรู้เร็ว) ท่านจึงปรารถนาตำแหน่งนั้น จึงกราบทูลนิมนต์พระพุทธเจ้า และภิกษุสงฆ์รับมหาทานตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๗ ท่านได้หมอบลงที่พระบาทของพระศาสดาแล้วทูลความปรารถนาตำแหน่งอันเลิศนั้น พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูด้วยอนาคตสัญญาแล้ว ทรงทราบว่าสำเร็จ จึงทรงพยากรณ์ว่า

จงดูพราหมณ์ที่หมอบอยู่แทบเท้าของเรา มีโสมนัสเอิบอิ่มสมบูรณ์ เห็นประจักษ์ มีร่างกายที่บุญกรรมสร้างสรรค์ให้คล้ายทองคำ ผุดผ่อง ผิวบาง ริมฝีปากแดงเหมือน ผลตำลึงสุก มีฟันขาวคมเรียบเสมอกัน มีกำลังคือคุณมาก มีโลมชาติชูชันและมีใจฟูขึ้น เป็นบ่อเกิดแห่งกระแสน้ำคือคุณ เขาปรารถนาตำแหน่งของภิกษุผู้ตรัสรู้เร็วพลันในอนาคต จักมีพระมหาวิระพระนามว่าโคตม เขาจักมีนามว่าพาหิยะ เป็นธรรมทายาท เป็นโอรส ที่ธรรมเนรมิต จักเป็นสาวกของพระศาสดาพระองค์นั้น”^{๑๘}

สรุปได้ว่า ในสมัยพระปทุมุตตรพุทธเจ้านี้ พระพาหิยะได้บำเพ็ญทานบารมีไว้อย่างยิ่งยวดจนได้รับพยากรณ์จากพระพุทธองค์ว่า จะได้เป็นพระมหาสาวกอีกรูปหนึ่งที่ทรงความเป็นเอตทัคคะในด้านการตรัสรู้เร็วพลันในสมัยพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น นั่นก็คือ พระโคตมพุทธเจ้า

^{๑๗} พุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๑๑๒/๗๗๖-๗๗๗.

^{๑๘} พุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๗๘-๑๘๗/๒๖๒-๑๖๓.

ในอีก ๑ แส่นกับข้างหน้านับจากนี้ไป

๓.๒.๓ การสังสมบารมีสมัยพระพุทธเจ้ากัสสปะ

ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน ปรากฏข้อความต่อไปอีกว่า ในกาลของพระพุทธเจ้ากัสสปะพระองค์นั้น พระพาหิยทารุจิริยเถระนี้ได้เกิดในตระกูลหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ท่านได้บวชเป็นภิกษุ สถานการณ์พระพุทธานุศาสน์ในขณะนั้นเสื่อมโทรมมาก ท่านและเพื่อนภิกษุอีก ๖ รูป มองเห็นความประทุติของพุทธบริษัท ๔ แล้วเกิดความสังเวชสลดใจ จึงได้ชักชวนกันเข้าไปอยู่ในป่า และเห็นพ้องต้องกันว่า “พวกเราจะกระทำที่พึงแก่ตนเอง ตลอดเวลาที่พระศาสนายังไม่เสื่อมสิ้น” จึงพากันไหว้เจดีย์ทอง (บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระบรมศาสดา) แล้วมองเห็นภูเขาลูกหนึ่งในป่านั้น จึงตกลงกันว่า “ผู้ใดมีความอาลัยชีวิตก็จงกลับออกไป ส่วนผู้ไม่อาลัยในชีวิตจงพากันขึ้นไปยังภูเขาลูกนี้กัน” ทั้ง ๗ รูปจึงพากันพาตไม้เป็นบันไดขึ้นไปบนภูเขา ผลักไม้บันไดให้ตกไปเบื้องล่าง แล้วเริ่มบำเพ็ญสมณธรรม

ในบรรดาภิกษุทั้ง ๗ รูปนั้น พระสังฆเถระ (ภิกษุที่มีพรรษามากสุด) ได้บรรลुเป็นพระอรหันต์โดยผ่านไปเพียงราตรีเดียวเท่านั้น วันรุ่งขึ้นท่านจึงไปเคียวไม้สีฟัน ล้างหน้า ที่สระอนดาต แล้วไปนำบิณฑบาตมาจากอุตตรกรูทวีป แล้วกล่าวกับภิกษุอีก ๖ รูปให้ฉันบิณฑบาต แต่ภิกษุเหล่านั้นพูดว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พวกเราได้ทำกติกากันไว้หรือว่า รูปใดบรรลुเป็นพระอรหันต์ก่อน รูปที่เหลือก็จงบริโภคนิณฑบาตที่รูปนั้นนำมา ?” พระสังฆเถระกล่าวว่า “ผู้มีอายุ เราได้ตกลงกันอย่างนั้น” ภิกษุ ๖ รูปกล่าวว่า “ถ้าพวกเราได้คุณวิเศษอย่างที่ท่านได้ พวกเราก็จักนำบิณฑบาตมาบริโภคเอง”

ในวันที่ ๒ พระเถระรูปที่ ๒ (พรรษารองลงมา) ได้บรรลुเป็นพระอนาคามี แล้วจึงไปนำบิณฑบาตมาเชื้อเชิญให้ภิกษุที่เหลือฉัน แต่ก็ถูกปฏิเสธเช่นกัน ในบรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์ได้ปรินิพพานแล้ว ส่วนพระอนาคามีมรณภาพแล้วไปเกิดในพรหมโลก ส่วนภิกษุอีก ๕ รูปที่เหลือไม่สามารถยั้งคุณวิเศษให้เกิดขึ้นได้ มรณภาพแล้วบังเกิดในเทวโลก^{๑๙}

สรุปได้ว่า ในกาลพระกัสสปพุทธเจ้านี้ พระพาหิยะได้บำเพ็ญบารมีไว้อย่างยิ่งยวดซึ่งถือว่าเป็นการปฏิบัติที่น่าเลื่อมใส และนับว่าเป็นการบำเพ็ญปรมัตถบารมีที่ปรากฏเด่นชัด อีกสมัยหนึ่ง เมื่อมรณภาพแล้วก็ได้ไปเกิดในพรหมโลก

๓.๒.๔ การสังสมบารมีสมัยพระพุทธเจ้าโคตมะ

ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน มีข้อความปรากฏว่า ในกาลของ

^{๑๙} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๘๘-๑๘๙/๒๖๓.

พระพุทธเจ้าโคตมพระองค์นั้น พระพาหิยทารุจิริยเถระนี้ได้เกิดในตระกูลพ่อค้า ในบรรดาภิกษุ ๕ รูปในสมัยนั้น คนหนึ่งมาเกิดเป็นพระราชามีพระนามว่า ปุกกุสะ อยู่ในกรุงตักกสิลาแคว้นคันธาระ คนหนึ่งมาเป็น พระกุมารกัสสปะ คนหนึ่งมาเป็น พระพาหิยทารุจิริยะคนหนึ่งมาเป็น พระทัฬหฬลบุตร คนหนึ่งมาเป็น พระสภียะ

ท่านพาหิยะเกิดในภารุกัจฉนคร วรรณะแพศย์ตระกูลพ่อค้า เป็นครอบครัวที่ถึงความรุ่งเรืองในพานิชยกรรม มีทรัพย์มาก มีโศกะมาก อรรถกถาในเอกนิบาต^{๒๐} ปรากฏข้อความว่า ท่านชื่อว่าพาหิยะเพราะเกิดในพาหิยรัฐ (หมายถึงแคว้นภายนอกแคว้นภาคกลาง) ต่อมาท่านนุ่งผ้าทำด้วยไม้จึงชื่อว่า ทารุจิริยะ^{๒๑}

ในกาลของพระโคตมพุทธเจ้านี้ พระพาหิยะสามารถบรรลุธรรมและทรงความเป็นเอตทัคคะในด้านการตรัสรู้เร็วพลัน ซึ่งถือว่าเป็นการบำเพ็ญบารมีในทางพระพุทธศาสนาได้อย่างสมบูรณ์แบบ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงได้เป็นพระอรหันต์ผู้บรรลุปฏิสัมภิทา ๔ อย่างบริบูรณ์

สรุปได้ว่า การสั่งสมบารมีของพระพาหิยทารุจิริยเถระ หมายถึง การสั่งสมบุญกุศลนั่นเอง เพราะคำว่า บารมี หมายความว่า ความดี ความรู้พิเศษ เครื่องเติมเต็ม สิ่งที่ต้องรักษาสิ่งที่ต้องสั่งสม และสิ่งที่จะต้องบรณให้เกิดความบริบูรณ์ในตน โดยบารมีดังกล่าวมีทั้งหมด ๑๐ ประการ ได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา ซึ่งมีอยู่ ๓ ระดับ คือ ระดับต้น ระดับกลาง และระดับสูงสุด รวมกันเป็น ๓๐ ประการ แม้แต่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอัครสาวก พระมหาสาวก และพระอรหันตสาวกทั้งหลายก็ต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์จึง จะสามารถตรัสรู้ธรรมได้ จากหลักฐานทางคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมีปรากฏประวัติ และการบำเพ็ญบารมีของพระพาหิยะที่เด่นชัดที่สุดอยู่ ๓ กาล คือ กาลของพระปทุมุตตรพุทธเจ้า กาลของพระกัสสปพุทธเจ้า และกาลของพระโคตมพุทธเจ้า

๓.๓ ผลที่เกิดขึ้นจากการสั่งสมบารมีของพระพาหิยทารุจิริยเถระ

การสั่งสมบารมีของพระพาหิยทารุจิริยเถระนี้ เกิดขึ้นตั้งแต่ก่อนสมัยของ พระปทุมุตตรพุทธเจ้า เพราะถ้าหากขาดการสั่งสมและอบรมบารมีมาคงไม่สามารถพบกับพระพุทธองค์ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่ท่านได้รับพุทธพยากรณ์จากพระปทุมุตตรพุทธเจ้า นับจากนั้นเป็นต้นมาอีก ๑ แสนกัป ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ผู้ทรงความเป็นเอตทัคคะทางด้านตรัสรู้ได้เร็ว โดยผลที่เกิดขึ้นจากการสั่งสมบารมีของท่านนั้น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^{๒๐} อภ.เอก.อ. (ไทย) ๓๒/๑๔๘/๔๓๑.

^{๒๑} ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๙๐-๑๙๕/๒๖๓-๒๖๔.

๓.๓.๑ ความถึงพร้อมด้วยธรรมสโมธาน ๘ ประการ

ในคัมภีร์อรรถกถา วิภังค์ ปรากฏข้อความไว้ว่า การถึงพร้อมด้วยคุณธรรม ๘ ประการ ที่เรียกว่า ธรรมสโมธาน ซึ่งนับว่าเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของพระพุทธเจ้า พระอัครสาวก และพระมหาสาวก ที่ปรารถนาจะบรรลุธรรมถึงคุณธรรมวิเศษอย่างใดอย่างหนึ่ง อันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยาก แต่พระพาหิยะได้บำเพ็ญมาอย่างสมบูรณ์แล้ว กล่าวคือ

๑) มนุสฺสสตฺถํ หมายถึง เมื่อตั้งความปรารถนา ต้องเป็นมนุษย์ กล่าวคือ ปรารถนาความเป็นมนุษย์ เพราะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจักทรงพยากรณ์แต่เฉพาะมนุษย์เท่านั้น ถึงแม้จะเป็นเทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่แค่ไหนก็ตาม พระพุทธองค์ก็จะไม่ทรงพยากรณ์อย่างเด็ดขาด นอกจากนี้การเป็นมนุษย์ยังสามารถสร้างบารมีได้ดีกว่า เทวดา รูปพรหม อรูปพรหม หรือสัตว์เดรัจฉาน การที่ได้เกิดเป็นมนุษย์นี้จึงมีความสำคัญ

๒) ลิงคสมฺปตฺติ หมายถึง ลิงคสมบัติ คือ เป็นเพศชาย กล่าวคือ ความถึงพร้อมด้วยเพศ เพราะการที่จะมีโอกาสได้รับคำพยากรณ์นั้น จะได้ก็แต่เฉพาะชาติที่ไม่เป็นเพศวิบัติหรือไม่เป็นอภัพบุคคล คือ เป็นบุรุษเพศเท่านั้น แต่ถ้าเป็นเพศหญิง เป็นบัณฑิตะกะ เป็นกะเทยหรือเป็นบุคคลมี ๒ เพศที่เรียกว่า อุกโตพยัญชนก พระพุทธองค์จะไม่ทรงพยากรณ์อย่างเด็ดขาด เนื่องจากบุรุษเพศมีลักษณะที่ใกล้เคียงลักษณะมหาบุรุษมากที่สุด และสามารถสั่งสมบุญบารมีได้ดีที่สุดด้วย

๓) เหตุ หมายถึง มีเหตุ คือ สร้างกุศลมาก สมควรจะเป็นพระอรหันต์ได้ กล่าวคือ มีอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ในขันธสันดานอย่างแรงกล้า เพราะหากว่าเป็นบุคคลธรรมดาที่ไม่สมบูรณ์ด้วยเหตุ คือความเป็นพระอรหันต์ยังไม่เกิดขึ้น ไม่มีความแก่กล้าในขันธสันดาน พระพุทธองค์ก็จะไม่ทรงพยากรณ์อย่างเด็ดขาด เนื่องจากถ้ามีโอกาสฟังธรรมจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด พระองค์หนึ่ง ก็สามารถตรงตามและบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้

๔) สตถารทสฺสนํ หมายถึง พบพระพุทฺธเจ้าและได้รับพยากรณ์ กล่าวคือ ได้พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ มีโอกาสได้บำเพ็ญกุศลใหญ่แล้วได้ตั้งความปรารถนาเฉพาะ พระพักตร์ของพระพุทธองค์ เพราะว่า การได้รับพยากรณ์จักเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยพุทธพยากรณ์ ที่ออกมาจากพระโอษฐ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น

๕) ปพฺพชฺชา หมายถึง บวชเป็นภิกษุ สามเณร หรือฤาษีผู้เป็นกัมมวาที กล่าวคือ มีอหิสาภัยน้อมไปในการออกบวช ไม่ว่าจะเป็นนักบวชในพระพุทธศาสนาหรือนอกพระพุทธศาสนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่มีความเชื่อว่าบุญบาปมี ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว

๖) คุณสมปติ หมายถึง บริบูรณ์ด้วยคุณ คือ ฌานสมาบัติและอภิญญา กล่าวคือ มีอภิญญาและฌานสมาบัติอันเชี่ยวชาญ เพราะเป็นคุณสมบัติพิเศษเกินคนธรรมดาสามัญจักมีได้ จึงจะได้รับการพยากรณ์จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ถ้าหากไม่มีคุณวิเศษ คือ อภิญญาและฌานสมาบัติ แม้จะดำรงเพศบรรพชิตก็จะได้ไม่ได้รับคำพยากรณ์จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การที่จะทำงานใหญ่แล้วจะต้องมีการฝึกสมาธิ เพราะถ้าไม่ฝึกสมาธิแล้วจะทำให้เกิดความเครียดแล้วหัวใจที่จะสร้างบารมีต่อไป แต่ถ้าได้ฝึกสมาธิแล้ว ก็จะทำให้ไม่เกิดสภาวะความเครียดที่จะท้อใจได้ เนื่องจากการที่คนเราใช้ความคิดจากสมองก็จะทำให้ความคิดนั้นไม่กว้าง มีขอบเขตจำกัดจึงทำให้เครียดง่าย แต่ถ้าใช้ความคิดจากใจที่ศูนย์กลางกายก็จะทำให้ความคิดนั้นมีขอบเขตกว้างขวางและจะประกอบด้วยสติสัมปชัญญะที่จะช่วยกลั่นกรองให้ความคิดนั้นถูกต้อง ไม่ผิดพลาด

๗) อธิกาโร หมายถึง การกระทำกุศลอันยิ่งใหญ่ กล่าวคือ ได้ทำในสิ่งที่เหนือมนุษย์ทั่วไป สิ่งไหนเป็นความดี เป็นไปเพื่อมรรคผลนิพพาน แม้คนธรรมดาไม่กล้าคิด ไม่กล้าพูด ไม่กล้าทำ แต่ท่านได้กล้าที่จะคิด กล้าที่จะพูด และกล้าที่จะทำในสิ่งนั้นได้สำเร็จ เช่น ได้เคยบำเพ็ญมหาทานบารมี โดยการสละชีวิตเพื่อแลกกับพระโพธิญาณมาก่อน เพราะเป็นปรมัตถมหาทานบารมีที่ได้กระทำอย่างยิ่ง โดยเอาชีวิตเลือดเนื้อเข้าแลกเพื่อสัมมาสัมโพธิญาณ ผู้ที่ได้ทำเช่นนี้จึงจะได้รับพุทธพยากรณ์จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การที่จะทำอะไรก็ตาม ต้องทุ่มเททำ ความดีสร้างบารมีอย่างเต็มกำลัง โดยฝึกทั้งตนเองให้มีความรู้ความสามารถ แล้วต้องฝึกคนอื่นหรือสร้างคนให้รู้จักการที่จะทำความดีสร้างบารมีอย่างเต็มกำลังเช่นกัน

๘) ฉนฺทตา หมายถึง พอใจในความเป็นพุทธสาวก กล่าวคือ ไม่ว่าจะเกิดที่ภพกี่ชาติจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน ขอให้มีความรักความพอใจในความเป็นพระมหาสาวกผู้ทรงความเป็นเอตทัคคะเป็นกำลัง ไม่ได้ท้อแท้ต่ออุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตน เพราะผู้ที่มีฉันทะปรารถนาความเป็นพระมหาสาวกนั้น เป็นกำลังเกินคนธรรมดา และไม่ได้หวาดผวาท่อภัยต่าง ๆ แม้จะให้ทนอยู่ในนรกอย่างทุกข์ทรมานตลอด ๑ แสนกัป เพื่อแลกกับความเป็นมโนปณิธานก็ยอม ผู้ที่มีความพอใจอย่างนี้จึงจะสามารถที่จะบรรลุความปรารถนาได้^{๒๒}

สรุปได้ว่า คุณธรรมทั้ง ๘ ประการเหล่านี้ เป็นสิ่งที่พระพาหิยะได้บำเพ็ญมาแล้วอย่างบริบูรณ์ในสมัยของพระปทุมุตตรพุทธเจ้า นับจากนั้นเป็นต้นมาการสั่งสมอบรมบารมีก็เพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ และถึงความบริบูรณ์ในสมัยพระโคตมพุทธเจ้า

๓.๓.๒ ความไม่เข้าถึงอภัพพฐานะ ๑๘ ประการ

^{๒๒} พุ.วิ.อ. (ไทย) ๗๘/๘๔๘/๗๐๒-๗๐๓.

ในคัมภีร์อรรถกถา ขุททกนิกาย อปทาน ปรากฏข้อความไว้ว่า ในการปรารถนาที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้า พระอัครสาวก และพระมหาสาวก ภายหลังจากที่ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าแล้ว ย่อมไม่เข้าถึงความเป็นอภัพฐานะ ๑๘ ประการ ดังนี้

- ๑) เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ย่อมไม่เป็นคนตาบอดแต่กำเนิด
- ๒) เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ย่อมไม่เป็นคนหนวกแต่กำเนิด
- ๓) เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ย่อมไม่เป็นคนบ้า
- ๔) เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ย่อมไม่เป็นคนใบ้
- ๕) เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ย่อมไม่เป็นคนแคะระ ง่อยเปลี้ย
- ๖) เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ย่อมไม่เกิดในชนชาติมีลักษณะประเทศ คือ ประเทศป่าเถื่อน ที่ไม่มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน หรือไม่ได้พบกัลยาณมิตรที่คอยให้คำแนะนำตักเตือน
- ๗) เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ย่อมไม่เกิดในท้องของนางทาสี เพราะไม่มีอิสระ แก่ชีวิต ไม่เป็นไทแก่ตน ต้องอยู่ในความควบคุมของผู้อื่น
- ๘) เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ย่อมไม่เป็นคนนิยตมิจฉาติฎฐิ หมายถึง พวกที่มีความเห็นผิด ที่จะทำให้ไม่มีโอกาสหลุดพ้นจากวัฏฏสงสาร และเป็นผู้ถูกห้ามหนทางสวรรค์และหนทางมรรค ผล นิพพาน
- ๙) เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ย่อมไม่เป็นคนเพศหญิง หรือเป็นบัณฑิตหรือเป็นกะเทย หรือเป็นบุคคล ๒ เพศ (อุกโตพยัญชนก)
- ๑๐) เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ย่อมไม่ทำอนันตริยกรรม คือ กรรมหนัก ๕ อย่าง คือ ไม่ฆ่าพ่อของตนเอง ไม่ฆ่าแม่ของตนเอง ไม่ฆ่าพระอรหันต์ ไม่ทำให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงห้อพระโลหิต ไม่ทำให้สงฆ์แตกแยกกัน
- ๑๑) เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ย่อมไม่เป็นคนโรคเรื้อน โรคร้ายแรง
- ๑๒) เมื่อกำเนิดในสัตว์เดรัจฉาน ย่อมเป็นสัตว์อยู่ในประเภทที่มีกายไม่เล็กกว่านกกระจาบและไม่ใหญ่กว่าช้าง
- ๑๓) ไม่เกิดในขุปปิปาสิกเปเรต คือ เปเรตผู้หิวกระหาย และนิชฌามัตถนทิกเปเรต คือ เปเรตผู้ถูกความอยากเผาผลาญ และกาลกัญชิกาสุร คือ เปเรตชนิดหนึ่งที่ตัวสูงใหญ่มาก
- ๑๔) ไม่เกิดในอเวจีมหานรกและโลกันตนรก
- ๑๕) เมื่อเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นกามาวจร ก็ไม่เป็นเทวดาผู้เป็นมิจฉาติฎฐิ และไม่เป็นเทวบุตรมาร

๑๖) ไม่เกิดเป็นอสังขญีพรหม ซึ่งเป็นพรหมที่มีแต่รูปร่าง ไม่มีความรู้สึกนึกคิด และไม่เกิดเป็น สุธาวาสพรหม เพราะว่า สุธาวาสพรหมจะต้องบรรลุเป็นพระอรหันต์ในไม่ช้า

๑๗) ไม่เกิดในรูปภพ เพราะเป็นรูปพรหมที่หาณานที่ไม่มีรูปมากำหนด เป็นอารมณ์ จักมีอายุยืนยาวมาก

๑๘) ไม่ไปเกิดในจักรวาลอื่น^{๒๓}

สรุปได้ว่า พระพาหิยะเป็นผู้ที่ไม่เข้าถึงความเป็นอภัพพฐานะทั้ง ๑๘ ประการนี้ ภายหลังจากที่ได้รับพยากรณ์จากพระปทุมุตตรพุทธเจ้าเรื่อยมาจนได้บรรลุธรรมและทรงคุณวิเศษ ในความเป็นเอตทัคคะในด้านการตรัสรู้เร็วในสมัยของพระโคตมพุทธเจ้า

๓.๓.๓ ความถึงพร้อมด้วยคุณธรรม ๑๐ ประการ

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทได้ปรากฏข้อความถึงการสั่งสมบารมีของมหาบุรุษทั้งหลาย กล่าวคือ พระพุทธเจ้า พระอัครสาวก และพระมหาสาวก ผู้มีความปรารถนาบรรลุคุณวิเศษจะต้องอบรมสั่งสมบารมีทั้ง ๑๐ ประการให้ถึงพร้อมและบริบูรณ์ ดังนี้

๑) ความถึงพร้อมด้วยทานบารมี กล่าวคือ การให้ การบริจาคหรือสละสิ่งของต่างๆ ของตนแก่ผู้อื่น ซึ่งเป็นบารมีอันดับแรกที่จะต้องกระทำก่อนบารมีอย่างอื่น เพราะพระพุทธเจ้า พระอัครสาวก และพระมหาสาวก ผู้มีความปรารถนาที่จะบรรลุถึงคุณธรรมพิเศษ จะต้องมียุท คือ เสบียง เพื่อจะได้ไม่เสียเวลาไปกับการแสวงหาปัจจัยสี่ ทำให้บำเพ็ญบารมีอย่างอื่นได้ง่ายและยัง กำจัดความตระหนี่ในใจได้อีก ทานบารมีจึงเป็นพื้นฐานในการสร้างบารมีอย่างอื่นได้ เพราะเหตุนี้ มหาบุรุษทั้งหลาย จึงมีความยินดีในการบำเพ็ญทานเป็นเนืองนิตย์ ซึ่งพระพาหิยะได้สั่งสมอบรมมาจนถึงพร้อมและบริบูรณ์แล้วในสมัยของพระโคตมพุทธเจ้า^{๒๔}

๒) ความถึงพร้อมด้วยศีลบารมี กล่าวคือ การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย สะอาด บริสุทธิ์ ซึ่งเป็นบารมีอันดับที่ ๒ ที่พระมหาบุรุษทั้งหลายต้องทำเป็นอันดับต่อไปเพราะเป็นการ รักษาต้นทุนการเกิดเป็นมนุษย์ไว้ เพื่อจะได้สร้างบารมีได้อย่างเต็มที่ ฉะนั้นเมื่อมีเสบียงแล้วก็ จำเป็นต้องรักษาศีลให้บริสุทธิ์ จะได้วนเวียนอยู่แต่ใน มนุสสภูมิ และเทวภูมิเท่านั้น เมื่อถึงเวลาก็ ลงมาสร้างบารมีได้อย่างต่อเนื่อง ไม่ขาดตอนและไม่เสียเวลา แต่ถ้าหากศีลไม่บริสุทธิ์ อาจพลาดไป เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน เปเรต อสุรกายหรือสัตว์นรกได้ ทำให้หมดโอกาสในการสร้างบารมีอย่าง

^{๒๓} ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๐/๒/๒๖๙.

^{๒๔} ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๒๑-๑๒๔/๑๘๓-๑๘๔., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๑๒๔/๑๕๘.

เต็มที่ นอกจากนี้ศีลยังเป็นเหมือนเกราะคุ้มกันภัย ที่จะกลั่นกาย วาจาและใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ทำให้ใจผ่องแผ้วมีสมาธิตั้งมั่นได้ง่าย เมื่อเป็นเช่นนี้ มหาบุรุษทั้งหลาย จึงบำเพ็ญศีลบารมี สมาทานรักษาศีลอยู่เป็นวัตรให้บริสุทธิ์บริบูรณ์อยู่เสมอ ตลอดเวลาในทุกชาติที่เกิดมาสร้างบารมี โดยที่ไม่ให้ศีลของตนบกพร่องได้ แม้จะต้องเสียสละชีวิตเพื่อรักษาศีลของตนไว้ก็ยอมอุปมาเหมือนกับจามรียอมสละชีวิตเพื่อรักษาขนหางของตน ฉันทิ มหาบุรุษทั้งหลายก็ยอมสละชีวิตเพื่อรักษาศีลของตนฉันทัน^{๒๕}

๓) ความถึงพร้อมด้วยเนกขัมมบารมี กล่าวคือ การออกบวช การหลีกออกจากกาม ซึ่งเป็นบารมีที่จะช่วยให้มีความอิสระในการสร้างบารมีอย่างอื่นได้สะดวก เพราะกามคุณ คือสิ่งที่ครอบงำสรรพสัตว์ทั้งหลายให้ติดในวิภวสงสาร แม้มีทรัพย์สมบัติมากและได้อัตภาพมนุษย์แล้ว แต่ถ้าเสียเวลาไปกับเรื่องกามคุณ ก็จะทำให้เสียเวลาและเสียกำลังทรัพย์ที่หามาได้ไปกับกามคุณ นอกจากนี้ยังทำให้ใจเกาะเกี่ยวอยู่กับเรื่องกามคุณ ทำให้สร้างบารมีได้ไม่เต็มที่และไม่สามารถที่จะหลุดออกจากคุกแห่งความทุกข์นี้ไปได้ ดังนั้น เพื่อความสะดวกสบายเป็นอิสระ และไม่ต้องมัวกังวลใจกับเรื่องกามคุณ เพื่อจะได้ไม่เสียเวลาและเสียกำลังทรัพย์ในการสร้างบารมี มหาบุรุษทุกพระองค์ ย่อมพยายามแสวงหาทางออกจากกาม ออกจากชีวิตการครองเรือน โดยมุ่งบำเพ็ญเนกขัมมะ ประพฤติพรหมจรรย์ตลอดมา ทำให้ใจปรารถนาที่จะออกจากคุกแห่งความทุกข์ คือวิภวสงสารนี้ อุปมาเหมือนนักโทษที่ติดอยู่ในเรือนจำ ปรารถนาจะออกจากที่คุมขังฉันทิ มหาบุรุษทั้งหลายย่อมปรารถนาออกไปให้พ้นจากคุก คือ การเวียนว่ายตายเกิด ด้วยการบำเพ็ญเนกขัมมบารมีฉันทัน^{๒๖}

๔) ความถึงพร้อมด้วยปัญญาบารมี กล่าวคือ ความรอบรู้ ความหยั่งรู้เหตุผล ความเข้าใจสถานะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ซึ่งเป็นบารมีที่สั่งสมความรู้ ตั้งแต่ความรู้จากการได้ยินได้ฟังที่เป็นสุตมยปัญญา จากสำนักอาจารย์ผู้มีชื่อเสียงต่าง ๆ ความรู้จากการพิจารณาไตร่ตรองทดลองด้วยตนเอง ซึ่งเป็นจินตมยปัญญารวมไปถึงความรู้แจ้ง คือ ภาวนามยปัญญา อันเกิดจากการเจริญสมาธิภาวนา หลากหลายหลายชาติ ความรู้เหล่านี้จะทำให้สามารถที่จะหลุดพ้นจากวิภวสงสารไปได้ ดังนั้นบุรุษทั้งหลายย่อมฝึกฝนเพิ่มพูนปัญญาบารมีอยู่เสมอ โดยแสวงหาความรู้จากคนทุกชนชั้น เพื่อนำความรู้ที่ได้จากคนเหล่านั้นมาจัดอาสวกิเลสได้ แม้จะต้องเอาชีวิตแลกเพื่อได้มาซึ่งความรู้ ก็ยินยอมโดยไม่เสียดายชีวิต อุปมาเหมือนกับพระภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ไม่เลือกว่าจะเป็นตระกูลสูง ต่ำ หรือปานกลางฉันทิ มหาบุรุษทั้งหลายย่อม

^{๒๕} พุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๒๑-๑๒๔/๑๘๓-๑๘๔., ดุราลัยละเอียดเพิ่มเติมใน พุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๑๒๔/๑๕๘.

^{๒๖} พุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๒๖-๑๒๙/๕๘๔., ดุราลัยละเอียดเพิ่มเติมใน พุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๑๒๙/๑๖๐.

ปรารถนาที่จะไต่ถามผู้รู้อยู่ตลอดเวลาเนื่องด้วยนิมิตนี้^{๒๗}

๕) ความถึงพร้อมด้วยวิริยะบารมี กล่าวคือ ความเพียร ความแก้แค้นกล้าไม่เกรงกลัว อุปสรรค พยายามด้วยความอุตสาหะที่จะสร้างบารมีอย่างไม่ย่อหย่อน ไม่ท้อแท้ ซึ่งเป็นบารมีที่จะทำให้เคยชินกับความดี ไม่รู้จักความชั่วเลย เพราะคำว่า วิริยะ มาจากคำว่า วีระ แปลว่า กล้า หมายถึง ความกล้าที่จะแก้ไขข้อบกพร่องของตนเอง สิ่งใดที่ไม่ดีเคยชินกับสิ่งนั้น ก็ปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น และกล้าที่จะละเว้นหรือหลีกเลี่ยงความไม่ดีทั้งหลายที่เคยทำไว้แล้วปรับปรุงพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เพิ่มขึ้นไป ให้คิด พูด ทำในความดีล้วน ๆ ไม่ว่าความดีนั้นจะยากแค่ไหน มหาบุรุษทั้งหลายก็กล้าที่จะทำได้จนสำเร็จ แม้จะแลกด้วยชีวิตก็ยอมทำโดยไม่กังวลเกี่ยวกับชีวิตของตนเอง มหาบุรุษทั้งหลายจึงกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น จึงทำความเพียรให้เพิ่มพูนอย่างยิ่งยวด มีความกล้าหาญที่จะประกอบกุศลกรรม ทำความดีทุกอย่าง อย่างไม่ลดละเพื่อการบรรลุประโยชน์อันสูงสุดตามที่ตนได้ปรารถนาไว้อุปมาเหมือนพญาราชสีห์ เป็นผู้มีความเพียรไม่ย่อหย่อนในอิริยาบถทั้งปวงฉันใด ท่านย่อมเป็นผู้มีความเพียรมั่นไม่ย่อหย่อนในการทำ ความดีทั้งปวงฉันนั้น^{๒๘}

๖) ความถึงพร้อมด้วยขันติบารมี กล่าวคือ ความอดทนอดกลั้นต่ออุปสรรคความยากลำบากต่าง ๆ ซึ่งเป็นบารมีที่จะทำให้มีกำลังใจต่อการสร้างบารมี ไม่ท้อถอยต่อเป้าหมายที่ปรารถนาไว้ เพราะการสร้างบารมีไม่ใช่จะสะดวกสบายเสมอไป แต่บางครั้งอาจถูกเย้ยหยันจากคนที่ไม่เข้าใจ หรืออาจถูกกลั่นแกล้งต่าง ๆ ซึ่งอาจทำให้หมดกำลังใจในการสร้างบารมีได้จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีความอดทนในสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งทางกายและทางใจ เพื่อรักษาใจให้เป็นปกติ ไม่หวั่นไหวในปัญหาหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้น อีกทั้งไม่หลงใหลในคำสรรเสริญอันจะเป็นเหตุให้ประมาทจะต้องมีความหนักแน่นทั้งนินทาและสรรเสริญ มหาบุรุษทั้งหลายจึงเพิ่มพูนความอดทนอย่างยิ่งยวด อดทนในการทำ ความดี ไม่กลัวต่อความลำบากตรากตรำ จากดินฟ้าอากาศ อดทนต่อทุกขเวทนา คือ ความเจ็บป่วยไข้ อดทนต่อการกระทบกระทั่งสิ่งที่ไม่น่าพอใจ อดทนต่อสิ่งเย้ายวนใจ โดยไม่ปล่อยใจให้ยินดียินร้ายไปตามกระแสแห่งกิเลส อุปมาเหมือนกับแผ่นดินแม้บุคคลทั้งหลายจะทิ้งสิ่งของที่สกปรกลงแผ่นดิน แต่แผ่นดินไม่เคยขัดเคืองฉันใด ท่านย่อมอดทนต่อการสรรเสริญ และนินทาฉันนั้น^{๒๙}

๗) ความถึงพร้อมด้วยสัจจบารมี กล่าวคือ ความจริง พุทฺธจริง ทำจริง ในสิ่งที่

^{๒๗} ขุ.พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๑๓๑-๑๓๔/๕๘๔-๕๘๕, ดุราลัยละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.พุทฺธ.อ. (ไทย) ๑๓๔/๑๖๒.

^{๒๘} ขุ.พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๑๓๖-๑๓๙/๕๘๕, ดุราลัยละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.พุทฺธ.อ. (ไทย) ๑๓๙/๑๖๔.

^{๒๙} ขุ.พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๑๔๑-๑๔๔/๕๘๖, ดุราลัยละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.พุทฺธ.อ. (ไทย) ๑๔๔/๑๖๕.

ตั้งใจไว้ และจริงใจ ไม่แปรผันจากความเชื่อตรง ซึ่งเป็นบารมีที่เกิดจากการตั้งใจมั่น ตั้งใจจริงที่จะสร้างบารมีให้เต็มที่ ไม่โลเล เมื่อคิดสิ่งใดแล้วก็ต้องทำสิ่งนั้นให้สำเร็จตามที่คิดหรือพูดเอาไว้ ไม่ยอมให้สิ่งใดมาขวางได้ ดังนั้น เมื่อมีลาภ ยศ สรรเสริญ ค่ายกองงมเขย หรือเจออุปสรรคปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเป็นเหตุให้ใจหวั่นไหวออกนอกเส้นทางความดีที่ได้ตั้งใจไว้ได้ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องบำเพ็ญสัจจบารมี เพื่อไม่ให้ยอมออกนอกเส้นทาง แม้จะมีใครมาข่มเหงรังแกหรือจะฆ่าก็ยอมตาย แต่จะไม่ยอมออกนอกเส้นทางที่ตนตั้งใจไว้ จึงเพิ่มพูนรักษาความสัตย์จริง มีความเชื่อตรง เทียงตรง ไม่แปรผัน ยักย้าย จนกว่าทุกอย่างที่ได้กล่าวมา สำเร็จสมความปรารถนา อุปมาเหมือนกับดาวประกายพริก เมื่อเคยขึ้นประจำอยู่ทางทิศใด ก็ย่อมโคจรขึ้นประจำอยู่ในทิศนั้นไม่ว่าฤดูกาลไหน ๆ ก็ย่อมขึ้น เทียงตรงไม่เปลี่ยนแปลงฉับใด ท่านก็จะไม่ออกไปนอกทางสัจจะที่ได้เคยตั้งไว้ฉับนั้น^{๓๐}

๘) ความถึงพร้อมด้วยอธิฐานบารมี กล่าวคือ ความตั้งใจมั่น การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว วางจุดหมายแห่งการกระทำของตนไว้แน่นอน และดำเนินตามนั้นอย่างแน่วแน่ ซึ่งเป็นบารมีที่เกิดจากการตั้งเป้าหมาย เพื่อจะได้ตั้งมั่นอยู่กับ เป้าหมายที่ตนได้ปรารถนาไว้ แม้จะมีอุปสรรคหรือปัญหาหรือมีบุคคลใดมาอิจฉาริษยา ขัดขวางต่อการทำความดี ก็ไม่หวั่นไหวแต่ตรงกันข้ามกลับมีมุทิตาจิตตอบ ไม่คิดทำร้ายใคร และตราบดีที่ยังไม่บรรลุเป้าหมายที่ตั้งความปรารถนาไว้ ก็ไม่ยอมล้มเลิกในการสร้างบารมี แม้อุปสรรคนั้นจะต้องแลกด้วยชีวิตก็ตาม ก็ไม่ยอมเลิกราเป็นอันขาด มหาบุรุษทั้งหลายจึงมีจิตใจที่มั่นคงแน่วแน่ ไม่หวั่นไหวในการสร้างบารมียอมตั้งจิตตอกย้ำปรารถนา ซ้ำแล้วซ้ำเล่า อุปมาเหมือนภูเขาศิลาแท่งทึบ ไม่หวั่นไหวโยกคลอนด้วยแรงลมที่พัดมาจากทิศทั้ง ๔ ฉับใด ท่านก็ยอมตั้งจิตอธิฐานตอกย้ำซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนกว่าจะถึงจุดมุ่งหมาย ฉับนั้น^{๓๑}

๙) ความถึงพร้อมด้วยเมตตาบารมี กล่าวคือ ความรักความปรารถนาดี คิดเกื้อกูลให้ผู้อื่นมีความสุขความเจริญ ซึ่งเป็นบารมีที่ทำให้มีจิตใจที่เมตตา มีความรักและปรารถนาดีต่อสรรพสัตว์ทุกชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมิตรหรือศัตรู เพราะคิดว่าสรรพสัตว์ทั้งหลายต่างก็ตกอยู่ในความทุกข์ ที่หวังพึ่งพิงอยากเข้าใกล้ ดังนั้นจึงต้องมีจิตเมตตาต่อสรรพสัตว์ทุกชีวิต เป็นผู้มีมหากรุณา ไม่เลือกที่รักผลักที่ชัง แม้บุคคลใดที่คิดเบียดเบียนประทุษร้าย ท่านก็มีความเมตตาต่อบุคคลนั้น แม้ความปรารถนาดีไปยังทุกที่ที่ได้รับ ความข่มขืนเบียดเบียน มหาบุรุษทั้งหลาย จึงเพิ่มพูนสั่งสมเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย โดยไม่เลือกชนชั้นวรรณะ เพศ วัย หรือเผ่าพันธุ์ใด ๆ ด้วยคิดว่าสัตว์โลกคือ หมู่ญาติ โดยปรารถนาที่จะพาข้ามวัฏสงสารไปให้หมด อุปมาเหมือนกับน้ำ ย่อมแผ้วความเย็นไปให้คนดีและคนเลวโดยเสมอกัน และสามารถชำระล้างมลทิน คืออสุภะได้ฉับใด

^{๓๐} ขุ.พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๑๔๖-๑๔๗/๕๘๖., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.พุทฺธ.อ. (ไทย) ๑๔๗/๑/๖๘.

^{๓๑} ขุ.พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๑๕๑-๑๕๔/๕๘๗., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.พุทฺธ.อ. (ไทย) ๑๕๔/๑๖/๗๒.

ท่านย่อมมีจิตเมตตาสม่ำเสมอในคนที่เกื้อกูล และไม่เกื้อกูลแก่ตนฉันนั้น^{๓๒}

๑๐) ความถึงพร้อมด้วยอุเบกขาบารมี กล่าวคือ การวางใจเป็นกลาง การวางใจสงบ เทียบธรรม ไม่เอนเอียงไปตามความยินดียินร้ายหรือเกลียดชัง ซึ่งเป็นบารมีที่ทำให้จิตใจรักความ ยุติธรรมในสรรพสัตว์ และทำให้เป็นผู้ที่ดำรงตนอยู่ในทำนองคลองธรรม ไม่ลำเอียงด้วยอำนาจอคติ ต่าง ๆ ทั้งในเรื่องของคน สัตว์ สิ่งของ ต้องวางใจเป็นกลางในธรรมทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นสุขหรือเป็น ความทุกข์ก็ตาม ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นไป มหาบุรุษทั้งหลายจึงมีใจวางเฉยไม่ยินดียินร้ายในโลก ธรรมทั้ง ๘ ประการ คือ ได้ลาภ เสื่อมลาภ ได้ยศ เสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา มีสุข มีทุกข์ อุปมา เหมือนแผ่นดินที่คนทิ้งสิ่งของที่สะอาดบ้างไม่สะอาดบ้าง แผ่นดินย่อมไม่แสดงอาการใด ๆ มีแต่นิ่งเฉยไม่หวั่นไหวฉันใด ท่านก็วางใจเป็นกลาง ไม่หวั่นไหวในโลกธรรมทั้งหลายได้ฉันนั้น^{๓๓}

สรุปได้ว่า พระพาหิยะมีความถึงพร้อมด้วยคุณธรรมทั้ง ๑๐ ประการเหล่านี้ จึง สามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์ผู้ทรงความเป็นเอกตคัคคะในเรื่องการตรัสรู้ได้เร็วพลัน พร้อมด้วย วิชา ๓ ปฏิสัมภิกา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ซึ่งคุณพิเศษทั้งหลายเหล่านี้เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการสั่งสมอบรมบารมีมานับแสนกัป ผลที่เกิดขึ้นจากการสั่งสมบารมีของพระพาหิยทารุจีริยเถระ คือ การถึงพร้อมด้วยธรรมสโมธาน ๘ ประการ ความถึงพร้อมด้วยการไม่เข้าถึงอภัพฐานะ ๑๘ ประการ และความถึงพร้อมด้วยคุณธรรม ๑๐ ประการ ซึ่งคุณสมบัติทั้งหลายเหล่านี้เป็นมโน ภูมิจานที่ควรน้อมนำมาเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติสืบต่อไป

๓.๔ ขั้นตอนในการสั่งสมบารมีของพระพาหิยทารุจีริยเถระ

๓.๔.๑ ทานบารมี

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ชาดก ปรากฏข้อความไว้ว่า ทานบารมี คือ การให้ การเสียสละ การให้ย่อมเป็นการตัดอารมณ์ออกจากความโลภได้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีเมื่อ ครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร โดยตั้งปณิธานไว้ว่า “จิตของเราพร้อมที่จะให้ท่านเป็น ปกติ”^{๓๔} ในคัมภีร์ขุททกนิกาย อปทาน ปรากฏข้อความไว้ว่า การให้สิ่งที่ควรให้ เน้นการให้แก่ผู้ที่

^{๓๒} ขุ.พทุธ. (ไทย) ๓๓/๑๕๖-๑๕๙/๕๘๗-๕๘๘., ดุราลัยละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.พทุธ.อ. (ไทย) ๑๕๙/ ๑๖/๗๖.

^{๓๓} ขุ.พทุธ. (ไทย) ๓๓/๑๖๑-๑๖๔/๕๘๘., ดุราลัยละเอียดเพิ่มเติมในพระราชนิพนธ์ สมเด็จพระเทพ รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ทศบารมีในพุทธศาสนา, หน้า ๕๒-๕๓.

^{๓๔} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๕๕/๔๔๗., ดุราลัยละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๕๔๗/๒๘๗.

จำเป็น^{๓๕} ส่วนในคัมภีร์ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ แสดงทัศนะเป็นแบบอุดมคติ คือ เป็นการให้สิ่งที่ตนมีทั้งหมดโดยไม่จำกัด เป็นการแสดงความยึดถือในทรัพย์สมบัติทั้งหมด พร้อมจะออกบวช เปรียบการให้กับการคว่ำหม้อ ใช้ศัพท์ว่า วมเต แปลว่า สำรอก แสดงว่า ปราศจากความอาลัยใยดีในของนั้น^{๓๖}

สรุปได้ว่า ปฏิปทาเหล่านี้ พระพาหิยะ ได้บำเพ็ญมาแล้วในอดีตชาติ เริ่มต้นตั้งแต่การถวายมหาทานในสมัยพระปทุมุตตรพุทธเจ้า และได้ตั้งความปรารถนาถึงความเป็นพุทธสาวกที่ทรงความเป็นเอกตคคะในเรื่องการตรัสรู้ได้เร็ว จนกระทั่งได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธองค์นับจากนั้นเป็นต้นมาท่านก็ได้สั่งสมคุณความดีหรือบำเพ็ญบารมีมาโดยตลอดจนได้บรรลุธรรมสมความปรารถนา

๓.๔.๒ ศิลบารมี

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ชาตก ปราภวข้อความไว้ว่า ศิลบารมี คือ การรักษากายวาจาให้เรียบร้อยความประพฤติดีงามถูกต้องตามระเบียบวินัย ศีลย่อมสามารถตัดอารมณ์ออกจากความโกรธได้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีเมื่อครั้งเป็นเสวยพระชาติเป็นพระภริทัต โดยตั้งปณิธานไว้ว่า “จิตของเราพร้อมในการทรงศีลอยู่ตลอดเวลา” ในคัมภีร์ขุททกนิกาย อปทาน ปราภวข้อความเพียงว่าให้ครบถ้วน^{๓๗} ส่วนในคัมภีร์ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ปราภวข้อความเพิ่มเติมว่า ต้องรักษาศีลให้เคร่งครัดตลอดเวลา และพร้อมที่จะสละชีวิต เพื่อรักษาศีลของตนให้บริสุทธิ์ เหมือนจามรียอมตายเพื่อรักษามรรคา แสดงอุดมคติทางการยึดถือคุณธรรมที่ประณีต พร้อมที่จะสละสิ่งที่ยาก คือ กายเพื่อรักษาส่วนละเอียดยศคือศีลไว้ ศีลในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเบญจศีล ท่านระบุไว้ว่าเป็นศีลในภูมิ ๔ ซึ่งในอรรถกถาแสดงข้อความว่า ได้แก่ จตุปาริสุทธิศีล^{๓๘}

สรุปได้ว่า ปฏิปทาเหล่านี้ พระพาหิยะได้บำเพ็ญมาแล้ว โดยเห็นได้อย่างเด่นชัดในสมัยของพระกัสสปพุทธเจ้า ซึ่งท่านได้ออกบวชและประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างอุกฤษฏ์ จนกระทั่งมรณภาพ หลังจากนั้นท่านก็ได้ไปปฏิสนธิบนเทวโลกจนสิ้น ๑ พุทธันตร แล้วกลับมาเวียนว่ายตายเกิดจนถึงสมัยพระโคตมพุทธเจ้าจึงได้บรรลุธรรมสมความปรารถนา

๓.๔.๓ เนกขัมมบารมี

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ชาตก ปราภวข้อความไว้ว่าเนกขัมมบารมี คือ การออกบวช

^{๓๕} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๗๘/๒๖๒., ดุรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๐๑/๖๑.

^{๓๖} ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๑๖-๑๒๐/๕๘๓., ดุรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๑๑๕/๑๕๖.

^{๓๗} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๗๔/๑๑., ดุรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.อป.อ. (ไทย) ๑/๗๔/๑๓๔.

^{๓๘} ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๒๑-๑๒๔/๑๘๓-๑๘๔., ดุรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๑๒๔/๑๕๘.

ความปลื้มตัวปลื้มใจจากกาม เป็นการตัดอารมณ์ออกจากกามคุณ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเทมียโดยตั้งปณิธานไว้ว่า “เราจะเป็นผู้มีจิตพร้อมในการทรงเนกขัมมะเป็นปกติ”^{๓๙} ในคัมภีร์ขุททกนิกาย อปทาน ปรากฏข้อความเพียงว่า ต้องบำเพ็ญให้ถึงที่สุด^{๔๐} ส่วนในคัมภีร์ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ปรากฏข้อความเพิ่มเติมว่า เนกขัมมะ คือการออกบวช เพราะเห็นภัยในสังสารวัฏฏ์ บทอุปมาเปรียบเทียบการออกบวชกับการออกจากเรือนจำบุคคลอยู่ในเรือนจำต้องอยู่ในที่คุมขัง กายไม่เป็นอิสระ การออกบวชเป็นการละสภาพถูกคุมขังทางจิต ให้พ้นจากสังสารวัฏฏ์ไปสู่หนทางแห่งความอิสระ ฉะนั้นผู้ที่ออกบวชจะออกด้วยความยินดีปราศจากความอาลัยอาวรณ์ การออกบวชดังกล่าวนี้จึงเป็นการออกบวชด้วยความเข้าใจ ไม่ใช่สักแต่ว่าบวชเพราะธรรมเนียมประเพณีกำหนดไว้ หรือด้วยเหตุผลอื่น^{๔๑}

สรุปได้ว่า ปฏิปทาเหล่านี้ พระพาหิยะได้บำเพ็ญมาแล้ว โดยเห็นได้อย่างเด่นชัดในสมัยของพระกัสสปพุทธเจ้า ซึ่งท่านตั้งใจออกบวชเพื่อมรรค ผล นิพพาน แต่สถานการณ์พระพุทธานุภาพหลังจากที่พระกัสสปพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วนั้นกำลังย่ำแย่ พระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติละเมิดพระธรรมวินัย เมื่อท่านพิจารณาเห็นดังนั้นก็เกิดความสลดสังเวชใจจึงชักชวนเพื่อนภิกษุผู้มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันปลื้มตัวออกจากความวุ่นวายไปสู่สถานที่วิเวก แล้วเร่งบำเพ็ญสมณธรรมจนมรณภาพ หลังจากนั้นท่านก็ได้ไปปฏิสนธิบนเทวโลกจนสิ้น ๑ พุทธันดร แล้วกลับมาเวียนว่ายตายเกิดจนถึงสมัยพระโคตมพุทธเจ้าจึงได้บรรลุธรรมสมความปรารถนา

๓.๔.๔ ปัญญาบารมี

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ชาตก ปรากฏข้อความไว้ว่า ปัญญาบารมี คือ ความรอบรู้ ความหยั่งรู้ เหตุผล เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง มีปัญญาตัดความโง่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระมหาสี โดยตั้งปณิธานไว้ว่า “เราจะเป็นผู้มีจิตพร้อมที่จะใช้ปัญญาเป็นเครื่องประหารประหานกิเลสให้พินาศไป”^{๔๒} ในคัมภีร์ขุททกนิกาย อปทาน^{๔๓} และพุทธวงศ์ มีข้อความปรากฏเป็นแนวเดียวกัน คือ การไปไต่ถามความรู้จากผู้อื่น ซึ่งในคัมภีร์ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ มีข้อความปรากฏเพิ่มเติมโดยการอุปมาว่า การหาความรู้นี้เป็นการกระทำประดุจพระภิกษุบิณฑบาตไปสู่ทุก ๆ บ้านมิได้เว้นว่าจะเป็นตระกูลชั้นต่ำ ชั้นกลาง หรือชั้นสูง^{๔๔} ไม่เลือก

^{๓๙} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑/๑๘๓., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๙/๑/๑.

^{๔๐} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๗๔/๑๑., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.อป.อ. (ไทย) ๑/๗๔/๑๓๔.

^{๔๑} ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๒๖-๑๒๗/๕๘๔., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๑๒๗/๑๖๐.

^{๔๒} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๔๙๐/๒๗๔., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๙/๒๐๙.

^{๔๓} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๗๕/๑๑., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.อป.อ. (ไทย) ๑/๗๕/๑๓๔-๑๓๕.

^{๔๔} ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๓๑-๑๓๔/๕๘๔-๕๘๕., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๑๓๔/๑๖๒.

ฐานะ บุคคลผู้บำเพ็ญปัญญาบารมีจะแสวงหาความรู้อย่างถูกต้อง คือ มุ่งเอาความจริง มิได้เลือกฐานะของอาจารย์ แม้อาจารย์มีฐานะต่ำ ผู้บำเพ็ญปัญญาบารมีก็ควรไปไต่ถามได้

สรุปได้ว่า ปฏิปทาเหล่านี้ พระพาหิยะได้บำเพ็ญมาแล้ว โดยสามารถเห็นได้อย่างเด่นชัดในสมัยของพระโคตมพุทธเจ้า ซึ่งก่อนที่จะได้บรรลุธรรม ท่านได้กราบทูลขอฟังธรรมจากพระพุทธองค์ถึงสามครั้งด้วยจิตที่ตั้งมั่นอย่างแรงกล้า และขณะได้ฟังพระสัทธรรมจบลงท่านก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในทันที แสดงให้เห็นถึงปัญญาบารมีที่ได้สั่งสมและอบรมมาแล้วเป็นอย่างดี

๓.๔.๕ วิริยบารมี

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ชาตก ปรากฏข้อความว่า วิริยะบารมี คือ ความเพียร ความกล้า ไม่เกรงกลัวอุปสรรค พยายามบากบั่นอดสาเห ก้าวหน้าเรื่อยไป ไม่ทอดทิ้งธุระ หน้าที่ มีวิริยะ ตัดความขี้เกียจ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระมหาชนก โดยตั้งปณิธานไว้ว่า “เราจะมี ความเพียรพยายาม”^{๔๕} ทุกขณะ ควบคุมใจไว้เสมอ ในคัมภีร์ขุททกนิกาย อปทาน ปรากฏข้อความเพียงว่า ให้กระทำให้ถึงที่สุด^{๔๖} แต่ในคัมภีร์ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ มีข้อความ ปรากฏเพิ่มเติมว่าควรรักษาไว้ให้มีอยู่ตลอดเวลา เปรียบเทียบได้กับ ราชนีผู้มีความเพียรเสมอกันทั้งในเวลานั่ง ยืน เดิน และนอน^{๔๗}

สรุปได้ว่า ปฏิปทาเหล่านี้ พระพาหิยะได้บำเพ็ญมาแล้ว โดยสามารถเห็นได้อย่างเด่นชัดในสมัยของพระโคตมพุทธเจ้า ภายหลังจากที่เรืออัปปางท่านได้ว่ายน้ำเข้าหาฝั่ง ใช้เวลาถึง ๗ วัน ๗ คืน ซึ่งคล้ายกับปฏิปทาของพระโคตมพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระมหาชนก ไม่เพียงแต่เท่านั้น ในสมัยของพระโคตมพุทธเจ้านี้ พระพาหิยะได้เดินทางจากท่าเรือสุปปารกะไปสู่วัดเชตวัน เมืองสาวัตถี แคว้นโกศล ในระยะทาง ๑๒๐ โยชน์ (๑๙๒๐ กิโลเมตร) เพียง ๑ คืน เพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงปรากฏเป็นวิริยบารมีที่สั่งสมและอบรมมาแล้วเป็นอย่างดี

๓.๔.๖ ขันติบารมี

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ชาตก ปรากฏข้อความไว้ว่า ขันติบารมี คือ ความอดทน ความทนทานของจิตใจ สามารถใช้สติปัญญาควบคุมตนให้อยู่ในอำนาจเหตุผล และแนวทางความประพฤติที่ตั้งไว้ เพื่อจุดหมายอันชอบ ไม่ลุอำนาจกิเลสมีขันติตัดความไม่รู้จำกัดทน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระจันทกุมาร โดยตั้งปณิธานไว้ว่า “เราจะ

^{๔๕} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๒๓/๒๐๒., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๙/๔๙.

^{๔๖} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๗๕/๑๑., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.อป.อ. (ไทย) ๑/๗๕/๑๓๕.

^{๔๗} ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๓๖-๑๓๙/๕๘๕., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๑๓๙/๑๖๔.

มีทั้งความอดทน และความอดกลั้นต่อสิ่งที่เป็นปฏิปักษ์”^{๔๘} ในคัมภีร์ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ปรากฏข้อความเพิ่มเติมจากอปทาน^{๔๙}ว่า คือการอดทนต่อคำสรรเสริญและนินทา ไม่หวั่นไหวต่อเหตุการณ์ เหมือนแผ่นดินย่อมทนได้ทั้งของดีและของเลว^{๕๐}

สรุปได้ว่า ปฏิปทาเหล่านี้ พระพาหิยะได้บำเพ็ญมาแล้ว โดยสามารถเห็นได้อย่างเด่นชัด ในสมัยของพระกัสสปพุทธเจ้า ซึ่งในขณะนั้นท่านได้บำเพ็ญสมณธรรมโดยไม่บริโภคอาหาร จนกว่าจะได้บรรลุธรรมจนกระทั่งมรณภาพ แสดงให้เห็นถึงความอดทนอดกลั้นต่อทุกขเวทนาทั้งภายในและภายนอกได้เป็นอย่างดี และในสมัยพระโคตมพุทธเจ้า กล่าวคือ ในขณะที่ท่านสำคัญตนว่าเป็น พระอรหันต์อยู่นั้นท้าวมหาพรหมซึ่งเคยเป็นสหายท่านในสมัยของพระกัสสปพุทธเจ้า ได้มาบอกว่าปฏิปทาของท่านไม่ใช่พระอรหันต์ และท่านไม่ใช่พระอรหันต์ ท่านก็ยังอดทนอดกลั้นและยอมรับความจริงได้ แสดงให้เห็นถึงขันติบารมีที่ได้สั่งสมและอบรมมาแล้วเป็นอย่างดี

๓.๔.๗ สัจจบารมี

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ชาดก ปรากฏข้อความว่า สัจจบารมี คือ ความจริง คือ พุดจริง ทำจริง และจริงใจ สัจจะตัดความไม่จริงใจหรืออารมณ์ที่กัลบกโลก พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีเมื่อครั้งเป็นเสวยพระชาติเป็นพระวิรุระ โดยตั้งปณิธานไว้ว่า “เราจะจริงจังและซื่อสัตย์ทุกอย่าง ในด้านของการทำความดี”^{๕๑} ในคัมภีร์ขุททกนิกาย อปทาน^{๕๒} และพุทธวงศ์ ปรากฏข้อความถึงการเน้นพูดไปตามความจริง ไม่เปลี่ยนแปลงจากความจริง อุปมากับดาวประกายพริ้วที่โคจรไปตามธรรมชาติ ทำให้เข้าใจได้ว่าการพูดตามความจริงนี้ หมายถึง การพูดถูกต้องตามสัจธรรม คือ ความจริงแห่งธรรมชาตินั่นเอง^{๕๓}

สรุปได้ว่า ปฏิปทาเหล่านี้ พระพาหิยะได้บำเพ็ญมาแล้ว โดยสามารถเห็นได้อย่างเด่นชัดในสมัยของพระกัสสปพุทธเจ้า ซึ่งท่านได้ปรารภกับเพื่อสหพรหมจรรย์ทั้ง ๖ รูปว่า ถ้ายังไม่ได้บรรลุธรรมวิเศษก็จะไม่ยอมฉนบิณฑบาต ถึงแม้ว่าพระมหาเถระจะนำอาหารบิณฑบาตมาให้ท่านก็ยังคงรักษาสัจจะนั้นเอาไว้ได้ ปฏิปทาเช่นนี้ไม่เพียงแต่ในสมัยของพระกัสสปพุทธเจ้าเท่านั้น แม้ในสมัยของพระปทุมุตตรพุทธเจ้าและพระโคตมพุทธเจ้าท่านก็ยังรักษาสัจจะที่จะบำเพ็ญ คุณความดีต่าง ๆ เสมอมาไม่ขาดสาย จนกระทั่งได้บรรลุธรรม

^{๔๘} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๘๒/๓๓๕., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๘๖.

^{๔๙} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๗๕/๑๑., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.อป.อ. (ไทย) ๑/๗๕/๑๓๕.

^{๕๐} ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๔๑-๑๔๔/๕๘๖., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๑๔๔/๑๖๕.

^{๕๑} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๓๔๖/๓๙๑., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๑๘๐.

^{๕๒} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๗๖/๑๑., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.อป.อ. (ไทย) ๑/๗๖/๑๓๖.

^{๕๓} ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๔๖-๑๔๙/๕๘๖., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๑๔๙/๑๖๘.

๓.๔.๘ อธิษฐานบารมี

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ชาตก ปราภวข้อความไว้ว่าอธิษฐานบารมี คือ ความตั้งใจมั่น การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว วางจุดหมายแห่งการกระทำของตนไว้แน่นอน และดำเนินตามนั้นแน่วแน่ อธิษฐาน คือ ทรงกำลังไว้ให้สมบูรณ์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเนมิราช โดยตั้งปณิธานไว้ว่า “เราจะตั้งใจไว้ให้ตรงโดยเฉพาะเพื่อทำความดี”^{๕๔} ในคัมภีร์ขุททกนิกาย อปทาน ปราภวข้อความว่า คือ การทำจิตใจให้มั่นคง^{๕๕} แต่ในคัมภีร์ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ปราภวข้อความระบุชัดเจนไปอีกว่า เป็นความไม่หวั่นไหว “ในธรรมนั้น” ซึ่งน่าจะหมายถึง พระโพธิญาณ คือ มีความตั้งใจมั่นที่จะประพฤติปฏิบัติดำเนินชีวิตไปสู่จุดหมาย คือ การบรรลุพระโพธิญาณ^{๕๖}

สรุปได้ว่า ปฏิปทาเหล่านี้ พระพาหิยะได้บำเพ็ญมาแล้ว โดยสามารถเห็นได้อย่างเด่นชัดในสมัยพระปฐมุตตรพุทธเจ้า ซึ่งท่านได้ถวายมหาทานครั้งใหญ่กับพระพุทโธองค์และพุทธสาวก พร้อมด้วยจิตที่เลื่อมใสศรัทธาในพุทธสาวกรูปหนึ่งที่ทรงความเป็นเอตทัคคะในการตรัสรู้ได้เร็วพลัน จึงได้ตั้งจิตอธิษฐานและปรารถนาในปฏิปทาเช่นนั้น ภายหลังจากที่ได้รับพุทธพยากรณ์ว่า จะได้เป็นพุทธสาวกที่ทรงความเป็นเอตทัคคะด้านตรัสรู้ได้เร็วพลันในสมัยพระโคตมพุทธเจ้าในอีก ๑ แสนกัปเบื้องหน้าแล้ว แม้ว่าจะเวียนว่ายตายเกิดนับพุทธันดร ท่านก็ยังสั่งสมและอบรม คุณความดีและความปรารถนานั้นไว้เสมอมา จนกระทั่งได้บรรลุธรรมสมความปรารถนา

๓.๔.๙ เมตตาบารมี

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ชาตก ปราภวข้อความไว้ว่า เมตตาบารมี คือ ความรักใคร่ ความปรารถนาดีมีไมตรี คิดเกื้อกูลให้ผู้อื่นและเพื่อนร่วมโลกทั้งปวงมีความสุขความเจริญ เมตตาสร้าง ความเยือกเย็นของใจ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระสุวรรณสาม โดยตั้งปณิธานไว้ว่า “เราจะสร้างอารมณ์ความดี ไม่เป็นศัตรูกับใคร มีความรักตนเสมอด้วยบุคคลอื่น”^{๕๗} ในคัมภีร์ขุททกนิกาย อปทาน ปราภวข้อความว่า เป็นการทำความใจให้

^{๕๔} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๔๒๑/๔๒๖., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๙/๑๕๑.

^{๕๕} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๗๖/๑๑., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.อป.อ. (ไทย) ๑/๗๖/๑๓๖.

^{๕๖} ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๕๑-๑๕๔/๕๘๗., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๑๕๔/๑๖๗๒.

^{๕๗} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๙๖/๒๒๙., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๙/๒๙๖/๑๒๐.

มันคง^{๕๘} ส่วนคัมภีร์ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ปรากฏข้อความเพิ่มเติมด้วยอุปมาว่า บำเพ็ญเหมือนน้ำที่ไหลไปตามแม่น้ำลำคลอง ย่อมชำระสิ่งสกปรกทุกอย่างที่ไหลผ่านโดยไม่เลือก ความเมตตาของผู้บำเพ็ญเมตตาบารมี คือ การแสดงความรักความปรารถนาดีต่อทุกคนไม่จำกัด โดยมีให้หวังประโยชน์จากการกระทำนั้น^{๕๙}

สรุปได้ว่า ปฏิปทาเหล่านี้ พระพาหิยะได้บำเพ็ญมาแล้ว โดยสามารถเห็นได้อย่างเด่นชัดในทุกกาลทุกสมัยตามหลักฐานที่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ เช่น พระไตรปิฎก และอรรถกถา เป็นต้น ท่านไม่เคยทำร้ายหรือเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนเลย มีแต่การสั่งสมและอบรมในคุณงามความดีมาโดยตลอดนับจากที่ได้รับพุทธพยากรณ์จากพระปทุมุตตรพุทธเจ้า แม้ในสมัยของพระโคตมพุทธเจ้า ภายหลังจากที่ได้บรรลุธรรมจึงได้ออกแสวงหาบาตรและจีวรเพื่อทำการอุปสมบทจนถูกวัววิดเสียชีวิต จะเห็นได้ว่าจิตของท่านไม่มีความคิดระงับภัยใด ๆ เลย เพราะท่านมีความรักในสัตว์อื่นเสมอตนทั้งก่อนและหลังการบรรลุธรรม

๓.๔.๑๐ อุเบกขาบารมี

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ชาดก ปรากฏข้อความว่า อุเบกขาบารมี คือ ความวางใจเป็นกลาง ความวางใจสงบราบเรียบสม่ำเสมอ เทียงธรรม ไม่เอนเอียงไปด้วยความยินดียินร้ายหรือชอบชัง อุเบกขาวางเฉยเข้าไว้ในเรื่องของกายเรา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระนารทะ โดยตั้งปณิธานไว้ว่า “เราจะเป็นผู้วางเฉยเข้าไว้ เมื่อร่างกายมันไม่ทรงตัว หรือจะใช้คำว่า ปล่อยให้มันเป็นไปตามที่มันควรจะเป็น”^{๖๐} ในคัมภีร์ขุททกนิกาย อปทาน ปรากฏข้อความว่า เป็นการวางใจเสมอในโลภธรรม^{๖๑} ส่วนคัมภีร์ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ปรากฏข้อความว่า อุปมาอุเบกขาบารมีนี้คล้ายกับขันติบารมีมาก คือ เทียบกับความไม่หวั่นไหวของแผ่นดิน ต่างกันอยู่ที่การเน้น คือ ขันติบารมีเน้นที่การทนได้ ช่มได้ถ้ายังต้องช่ม ก็แสดงว่าใจยังหวั่นไหวในสิ่งนั้น ไม่ว่าในทางดีหรือไม่ดี แต่มีความเข้าใจ ไม่ควรทำตามเช่นนั้น จึงบังคับใจไว้ แต่อุเบกขาบารมีเน้นความไม่โกรธ ไม่ยินดี วางเฉยเป็นภาวะจิตปกติของผู้ประพฤดิธรรมระดับสูง มีเหตุการณ์ดีหรือไม่ดี ก็ไม่หวั่นไหวเป็นธรรมชาติ

^{๕๘} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๗๖/๑๑., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.อป.อ. (ไทย) ๑/๗๖/๑๓๖.

^{๕๙} ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๕๖-๑๕๙/๕๘๗-๕๘๘., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๑๕๙/๑๖๗๖.

^{๖๐} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๑๕๓/๓๖๓., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๑๒๗.

^{๖๑} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๗๗/๑๑-๑๒., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.อป.อ. (ไทย) ๑/๗๗/๑๔๐.

โดยไม่ต้องทน ไม่ต้องข่มแต่ประการใด^{๖๒}

สรุปได้ว่า ปฏิปทาเหล่านี้ พระพาหิยะได้บำเพ็ญมาแล้ว โดยสามารถเห็นได้อย่างชัดเจน ในสมัยของพระโคตมพุทธเจ้า ขณะที่ฟังธรรมจากพระพุทธองค์จิตของท่านมีความราบเรียบ และวางเฉยเป็นอุเบกขา (ตัตรมัชฌัตตตาเจตสิก) ซึ่งเป็นเจตสิกดวงเดียวกันที่ประกอบกับจิต ในอุเบกขา บารมี และภายหลังจากพระธรรมเทศนาจบลงท่านก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในทันที ขึ้นตอนของการสั่งสมบารมีของพระพาหิยทารุจิริยเถระนั้น ท่านได้บำเพ็ญบารมีทั้ง ๑๐ ประการใน ๓ ระดับ ครบถ้วนบริบูรณ์ ซึ่งเป็นปฏิปทาที่ดำเนินไปตามแบบอย่างที่พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญสืบต่อกันมา โดยประวัติและปฏิปทาของพระพาหิยทารุจิริยเถระนี้มีปรากฏในพระไตรปิฎก ไม่ละเอียดเท่าที่ควร แม้ในคัมภีร์ อรรถกถาที่ได้แสดงเอาไว้แค่นี้ในสมัยของ พระปฐมุตตมพุทธเจ้าและ พระกัสสปพุทธเจ้า จนมาถึงสมัยของพระโคตมพุทธเจ้าเท่านั้น แต่ก็พอที่จะศึกษาและทำความเข้าใจได้ ดังที่แสดงมา

๓.๕ สรุปท้ายบท

ประวัติและการสั่งสมบารมีของพระพาหิยทารุจิริยเถระ ท่านเกิดในภารุกัจจนครวรรณะ แพศย์ ตระกูลอิริยัตตะกุลหนึ่ง แคว้นพาหิยะ โดยสันนิษฐานว่าท่านได้ชื่อตามแคว้น ชีวิตตอนเป็น ขรราวาสมีอาชีพเดินเรือค้าขาย วันหนึ่งเรืออับปางขณะเดินทาง ลูกเรือตายหมด ท่านได้เกาะไม้กระดานลอยน้ำมาตลอด ๗ วัน จนถึงท่าเรือสุปปรากะด้วยร่างกายเปลือยเปล่า จึงตัดสินใจเอาเปลือกไม้พันแทนเครื่องนุ่งห่มแล้วถือกระบี่ขอร้องอาหารดำรงชีวิตอยู่อย่างนั้น จนชาวบ้านคิดว่าท่านเป็นพระอรหันต์ และท่านก็สำคัญผิดคิดว่าตนเป็นเช่นนั้น จนกระทั่งท้าวมหาพรหมลงมาบอกความจริง ท่านจึงได้เดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่วัดเชตวัน ณ เมืองสาวัตถี หลังจากที่ได้ฟังธรรมเสร็จก็ได้บรรลุธรรมพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา แต่ยังไม่ทันได้บวชขณะที่ออกไปแสวงหาบาตรและจีวรก็ถูกวัวแม่ลูกอ่อนขวิดเสียชีวิต พระพุทธองค์สรรเสริญว่าเป็นผู้ทรงความเป็นเอตทัคคะในด้านการตรัสรู้เร็วพลัน ส่วนการสั่งสมบารมีของท่าน กล่าวได้ว่าเป็นการสั่งสมบุญกุศล เพราะคำว่า บารมี หมายถึง ความดี ความรู้พิเศษ เครื่องเติมเต็ม สิ่งที่ต้องรักษา สิ่งที่ต้องสั่งสม และสิ่งที่ต้องอบรมให้เกิดความบริบูรณ์ในตน โดยบารมีดังกล่าวมีทั้งหมด ๑๐ ประการ ได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา ซึ่งมีอยู่ ๓ ระดับ คือระดับต้น ระดับกลาง และระดับสูงสุด รวมกันเป็น ๓๐ ประการ แม้แต่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอัครสาวก พระมหาสาวก และพระอรหันตสาวกทั้งหลายก็ต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์จึงจะสามารถตรัสรู้ธรรมได้จากหลักฐานทางคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมีปรากฏประวัติการบำเพ็ญบารมีของท่านที่เด่นชัด

^{๖๒} ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๖๑-๑๖๔/๕๘๘., ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๑๕๔/๑๗๒., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พระราชนิพนธ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ทศบารมีในพุทธศาสนา, หน้า ๕๒-๕๓.

ที่สุดอยู่ ๓ กาล คือ กาลของพระปทุมุตตรพุทธเจ้า กาลของพระกัสสปพุทธเจ้า กาลของพระโคตมพุทธเจ้า และผลที่เกิดขึ้นจากการสั่งสมบารมีของ พระพาหิยทารุจิริยเถระ คือ การถึงพร้อมด้วยธรรมส์โมธาน ๘ ประการ ความถึงพร้อมด้วยการไม่เข้าถึงอภัพพฐานะ ๑๘ ประการ และความถึงพร้อมด้วยคุณธรรม ๑๐ ประการ ซึ่งคุณสมบัติทั้งหลายเหล่านี้เป็นมโนปณิธานที่ควรน้อมนำมาเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติสืบต่อไป